

Z KNIHOVNIČKY UTOPICKÉHO SOCIALISMU

TOMÁŠ NIKODYM

Praha, 2014

Vydal: Ludwig von Mises Institut, o.s.
www.mises.cz

Editace a korektura: Michaela Šťastná, Tereza Pušová
Sazba a obálka: Dominik Stroukal

ISBN: 978-80-87733-17-2

OBSAH

Předmluva.....	4
Henry de Saint-Simon: Od Newtona ke Kristovi.....	6
Charles Fourier: Boží posel a nový Herkules.....	16
Morelly: Nejčistší vykladatel socialismu.....	31
Robert Owen: Praktická ukázka selhání komunismu...	42
Thomas More: O ideálním státu.....	53
Dodatek: Proudhon vs. Bastiat	
– debata o úroku (Lukáš Nikodym).....	63
Doslov.....	75
Literatura.....	77
Poznámky.....	80

PŘEDMLUVA

Mnozí z vás si jistě nyní mohou klást otázku, proč ztrácet čas studiem dávno zapomenutých socialistických teoretiků, a říkat si jakoby dnes nebylo dost socialistů, se kterými je nutno se vypořádat. Troufám si tvrdit, že důvody tu jsou. Zatímco myšlenky dnešních socialistů jsou obaleny vědeckou hantýrkou či matematikou, takže někdo nemusí vůbec rozpoznat, co nám tito autoři vlastně tvrdí, utopičtí socialisté vše předkládali zcela jasně a „bez obalu“. Jediné, co se změnilo, je ale právě ten „obal“, principiálně zůstává socialismus stále stejný. Ať už jejich úmysly byly jakékoliv, na dílech utopických socialistů je poté zcela jasné vidět jeho neslučitelnost se svobodou, naivita a neuskutečnitelnost. A zatímco někomu může tato krátká knížka *Z knižovničky utopického socialismu* pomoci pochopit podstatu socialistických myšlenek, ostatním snad alespoň vykouzlí úsměv na rtech často až neuvěřitelná naivita konstruktů, které byly utopičtí autoři schopni vytvořit. Tato relativně zábavná fáze končí s Marxem a Engelsem, kteří se snažili vymezit proti svým předchůdcům a začali k socialismu přistupovat vědecky. To bylo dle Marxe a Engelse umožněno dospěním kapitalismu do vyššího stádia, kdy již bylo možné plně odhalit jeho neudržitelnost. Ačkoliv tedy utopičtí socialisté viděli hospodářskou anarchii, která způsobuje nezaměstnanost a krize, domnívali se, že tento systém reformují. Jak píše F. Engels: *„Nezralému stavu kapitalistické výroby, nezralému postavení třídy odpovídaly nezralé teorie. Řešení společenských úkolů, ještě skryté v nevyvinutých hospodářských poměrech, mělo být zplozeno blavou... Šlo o to, najít novou, dokonalejší soustavu společenského řádu, a naoktrojovati společnosti zvenč, propagandou, pokud možno příkladem vzorných pokusů.“*⁴ Poté dospěli

k závěru, že jejich předchůdci neodhalili dějinnou úlohu dělnické třídy a význam revoluce. Původní myšlenka nového sociálního řádu, spravedlivé a ideální společnosti dostala jiný obal a rétoriku – obsah se ale nezměnil. To samé je vidět i dnes, kdy se tvrdí, že je nutno reorganizovat a řídit společnost - například v zájmu životního prostředí, sociální spravedlnosti, ochrany práv menšin včetně žen atd. Ona idea reorganizace se poté schovává pod koncepty „udržitelnosti“ nebo pozitivních a kolektivních práv, které již nevypadají tak naivně, jako představy původních utopických socialistů. Právě studium těchto původních myšlenek však může pomoci poodkrýt onen vědecký závoj, kterým je dnes socialismus zahalen.

V prvních pěti kapitolách budou mít čtenáři možnost se seznámit s nejvýznamnějšími autory, které lze do kategorie utopického socialismu zařadit. Svůj prostor tak dostane Henri de Saint-Simon, Charles Fourier, Morelly, Robert Owen a Thomas More. V dodatku je poté připojena studie zabývající se sporem Pierra Proudhona a Frédérica Bastiata o úrok. Proudhon sám se sice snažil vůči utopickým socialistům vymezit, nicméně jak bude v této kapitole ukázáno, předpoklady jeho teorií ho stále řadí mezi utopisty.

Chtěl bych na tomto místě také poděkovat slečně Michaele Šťastné a Tereze Pušové za trpělivost při jazykových korekturách mého textu. Velký dík patří samozřejmě také *Ludwig von Mises Institutu Česko & Slovensko* za pomoc při vydání této knížky.

Tomáš Nikodym

Praha, 16. června 2014

HENRI DE SAINT-SIMON

OD NEWTONA KE KRISTOVI

Měl-li nějaký utopický socialista nebo jeho následovníci zásadní vliv na pozdější socialistická hnutí a názory, je to bezesporu především Saint-Simon. Navzdory jeho slabému intelektu si dokázal zajistit své významné místo v dějinách. Jak píše například F. Hayek, Saint-Simonův nepřilíš pružný mozek nebyl schopný vstřebat učivo jinak, než prostřednictvím konverzací během večere se skutečnými učiteli.² Později ho dokonce nazývá „megalomanským blouznivcem.“⁶ Když zachycuje E. von Kuehnelt-Leddihn Saint-Simonův vývoj, píše že: „...se ony poněkud zvláštní Saint-Simonovy představy vydaly směrem ke skutečnému šílenství.“⁴ Není překvapivé, že jeho příznivci měli jiný názor. V předmluvě k českému vydání výboru z jeho díla se tak dovídáme, že: „Pitvu a průzkum Saint-Simonovy lebky provedl dr. Gall, který zjistil, že objem mozku byl mimořádně velký s četnými závití. Usuzovalo se z toho na jeho mimořádnou inteligenci.“⁵ Podobně viděl Saint-Simon i sám sebe. Zřejmě nejznámější je jeho výrok, když měl žádat jistou dámu o ruku. „Paní, jste nejneobyčejnější žena na světě, jako já jsem nejneobyčejnější muž. My dva nepochybně bychom měli ještě neobyčejnější dítě.“ měl pronést Saint-Simon.⁶ Jak poté dodává Hayek: „V tom, jak bylo formulováno odmítnutí, se verze rozcházejí.“⁷

Právě vývoji Saint-Simonova myšlení bych se rád věnoval v tomto článku a nastínil myšlenky, které v průběhu své karié-

ry předkládal, měnil a postupem času více a více radikalizoval. Existují však i společné body, které lze nalézt v celém jeho díle. Nejvýstižněji poté jeho dílo shrnuje pojem *organizace*, kterou byl Saint-Simon doslova posedlý. Jedná se o typický důsledek osvícenství a pokroku v přírodních vědách, kdy se zdálo, že pokud je lidský rozum schopen podrobit si přírodu, je člověk schopen rozumem organizovat i společnost. Spolu s vývojem jeho myšlení je však důležité sledovat i životní situace, ve kterých se zrovna nacházel, protože je více než pravděpodobné, že se jeho životní a profesní vzestupy a pády odrážely v dílech, které publikoval.

Claude Henri de Rouvroy hrabě de Saint-Simon se narodil v Paříži roku 1760. Již od mládí měl tento šlechtic sklony k velikášství a žil s pocitem, že se musí zapsat do dějin. Aby zachoval rodinnou tradici, vstoupil v 17 letech do armády a jako dobrovolník se účastnil bojů v americké válce za nezávislost. Ve svých 25 letech opustil armádu a začala se u něj projevat touha organizovat. Již v roce 1786 se snažil zorganizovat vojenskou výpravu proti britské nadvládě v Anglii. Když neuspěl, přišel s projektem průplavu mezi Madridem a Středozemním mořem. Později chtěl vytvořit dostavníkovou službu. Po Velké francouzské revoluci se vzdal svého šlechtického titulu, aby demonstroval, že si všichni mají být rovni. Ačkoliv revoluci přivítal s nadšením, sám nijak aktivní nebyl. Jako u mnohých jiných bylo jeho nadšení z revoluce způsobeno zkreslením a nepochopením americké války za nezávislost. Na rozdíl od této války nazývá Kuehnelt-Leddihn Velkou francouzskou revoluci „odpornou zlotřilostí“.⁸ V tuto dobu zřejmě ještě zcela nepodlehł rovnostářským myšlenkám a pustil se do finančních spekulací. Později tyto spekulace odůvodňoval tím, že výnosy měly být použity k založení školy vědeckého zdokonalování. Teprve po krachu jeho spekuláční činnosti se u něj naplno projevíly organizátorské

sklony. Jeho kariéra „utopického socialisty“ tedy začíná v relativně pozdním věku. Jak píše Hayek: „*Sotva lze říct, že by brabě de Saint-Simon získal kvalifikaci pro roli reformátora vědy... Musíme však připustit, že když si v roce 1798, ve věku 38 let, našel byt naproti Ecole polytechnique, aby od nynějška blásal světu význam vědeckého pokroku pro zkoumání společnosti, byl již člověkem s bohatými a různorodými zkušenostmi, které však jen zřídka pocházely z vědecké práce.*“⁹

Po celou svou kariéru se Saint-Simon snažil najít recept na zajištění blaha společnosti. Ani na chvíli však nepochyboval, že jej nelze zajistit jinak, než skrze důslednou organizaci. Formy této organizace se však v průběhu let měnily.

1. FÁZE - OSVÍCENSTVÍ

První fáze jeho tvorby by se dala nazvat například „vědec-kou“ a je nejvíce ovlivněna osvícenským myšlením, zejména pak přírodními vědami jako je fyzika, chemie, matematika či biologie. Snad nejlépe popisuje toto období Hayek, když píše: „*Je dobře známo, že pro francouzské osvícenství bylo charakteristické takové obecné nadšení pro přírodní vědy, jaké neexistovalo nikdy předtím. Voltaire je otcem onoho kultu Newtona, který měl být později u Saint-Simona pozvednut přímo do komických výšin.*“¹⁰ Pokrok v přírodních vědách byl velkým skokem před, přesto měl ale negativní vliv na radikální organizátory, jakým byl i Saint-Simon. U lidí jako on se začal projevovat fanatický odpor ke všemu, co není vědomě řízeno či zkonstruováno. „*Žil v zajetí... myšlenky, že je povolán, aby provedl reorganizaci společnosti.*“¹¹ Prostředek k této reorganizaci Saint-Simon viděl právě ve vědě a výrobě. Od počátku své „vědecké“ tvorby prosazuje názor, že politická moc má být vložena do rukou vědců a umělců. Jak sám pronesl: „*Žádné pocty pro Alexandry, at' žijí Archimedové!*“¹² Již v roce 1803, tedy krátce po začátku jeho kariéry, se objevuje koncept

Newtonovy rady. Každý, kdo by se finančně podílel na vytvoření této rady, by měl právo navrhnout tři matematiky, fyziky, chemiky, fyziology, literáty, malíře a hudebníky, kteří by svými kolektivními rozhodnutími vytvořili ráj na Zemi.¹³ K tomu však F. Höderlin trefně dodává: „*Jestli byl stát někdy pekleem na zemi, bylo to jediné proto, že se z něj člověk snažil udělat nebe.*“¹⁴

V saintsimonistickém pojetí se člověk a společnost staly objekty přírodních věd, kterým vládne ústřední zákon, a to zákon gravitační.¹⁵ Vysvětlit prostým lidem tento zákon bylo úkolem pro Newtonovu radu. Tato rada (tj. geniální muži, vědci a umělci) měla za úkol dále směřovat dvě existující třídy – vlastníky a proletariát. Výkon vlastnictví se tak dostal do rukou těchto jednadvaceti vyvolených. Saint-Simon dále dodává, že každý by měl právo na práci, čímž však nemyslel nic jiného, než pracovní povinnost.¹⁶ Na tomto místě bych považoval za vhodné ocenit onu otevřenost, s níž Saint-Simon předkládá své myšlenky, a která odlišuje utopické socialisty od těch „vědeckých“, „zelených“ a dalších socialistů. Dnes již nikdo otevřeně netvrdí, že: „...s tím, kdo se nepodrobí plánovací komisím, se bude nakládat jako s dobytkem.“¹⁷

Toto osvícenské období Saint-Simonovy tvorby končí s jeho uvědoměním si, že věda není na takové úrovni, aby bylo možné dosáhnout vytyčených cílů a reorganizace společnosti. Newtonova rada měla místo organizace společnosti zatím „pouze“ systematizovat a sjednotit veškeré vědecké poznání. Svých vizí se však Saint-Simon nevzdal.

2. FÁZE - „VŠE PRŮMYSLEM, VŠE PRO NĚJ“

Pro druhou fázi jeho tvorby je příznačné pojmenování „industriální“ nebo posléze „dělnická“. V této fázi je již patrnější větší důraz na nejpočetnější a nejchudší třídu společnosti – pro-

letariát. Zřejmě se však nejednalo o náhle prozření a pochopení „nevyhnutelného faktu“, že úkolem této třídy je svrhnout soukromokapitalistické zřízení, ale nejspíše se tento Saint-Simonův myšlenkový posun odehrál po jeho upadnutí do bídy. Poté, co se ho ujal jeho bývalý komorník, měl Saint-Simon poznat, že nižší vrstvy společnosti jsou na vyšší mravní úrovni, než zkažené vyšší vrstvy.¹⁸ Hayek dokonce tvrdí, že v období té nejhlubší krize prodělal Saint-Simon léčebnou kúru v zařízení, které až nápadně připomínalo ústav pro mentálně postižené.¹⁹ Lze zde však stále najít některé myšlenky z první fáze vývoje jeho myšlenek. Úhlavními nepřáteli snah o dosažení blaha a štěstí společnosti je nahodilost a vůle. Saint-Simon nejprve přiznal soukromokapitalistickému systému určité úspěchy, nicméně nadále tvrdil, že stále jde o mrhání zdroji, protože chybí společná organizace. Odpor ke všemu náhodnému je patrný i z názvu časopisu, kde od roku 1819 prezentoval myšlenky své a svých následovníků – *Organisateur*. Je na politických spisovatelích – a tedy i Saint-Simonovi „...přesně určit, jakým směrem se má nynější společnost dát, a přinutit ji, aby se skutečně tím směrem dala“. ²⁰ Není náhoda, že poté sám identifikoval prostředky, které vedou k cílům, které definoval – věda, umění a výroba, což jsou prý jediné produktivní činnosti. Tuto myšlenku dále rozvíjel ve své *Parabole*, kde porovnával, co by se stalo s Francií, pokud by přišla o tři tisíce učenců, umělců a výrobců nebo o třicet tisíc lidí z ostatních skupin obyvatel – například úředníků, soudců, bohatých statkářů, církevních hodnostářů atd.²¹ Názor, že v druhém případě by se nic nestalo (kromě zármutku), zatímco v prvním případě by šlo o katastrofu, mu vynesl čtvrt roku pobytu ve vězení a pokutu. Poté Saint-Simon předložil přesnou podobu parlamentního systému, která sice vychází původně z anglického politického systému, ale přibližovala se jeho vizi Newtonovy rady.²² Saint-Simon zde navrhoval, že společnost by měli řídit industriálové ve tříkomorovém systému. V první

komore mělo být dvě stě inženýrů, doplněno stem umělců. Saint-Simon nezapomněl ani na další zástupce elity ze své Newtonovy rady a druhou komoru měli tvořit matematici, fyzici a biologové. Tato komora měla stát nad inženýry a umělci a schvalovat jejich řídicí plány. Nejvýše pak měla být komora, sestavená z nejbohatších podnikatelů a kontrolovat by celý systém. Saint-Simon zároveň nepochyboval, že jde o skutečně svobodný systém, když tvrdil, že: „*Lidé se... budou těšit v tomto novém režimu svobodě v nejvyšší míře...*“²³

Zajímavý je také Saint-Simonův pohled na vlastnictví. Ačkoliv je zřejmé, že jím navrhovaný systém ve své podstatě ruší soukromé vlastnictví a jeho výkon předává nejvyšší komore parlamentního systému, je pozdějšími „vědeckými“ socialisty kritizován za tvrzení, že na vlastnictví závisí existence společnosti.²⁴ Jak ale upozorňuje M. Rothbard: „*Vlastnictví je konečná kontrola a správa zdrojů. Tím, kdo v konečném důsledku rozhoduje je vlastník majetku, a to bez ohledu na zákonné fikce, které mohou svědčit o opaku.*“²⁵ Je evidentní, že tato kritika pramení z „alergie“ na pojem samotný a Saint-Simonův systém by v případě uvedení do praxe nastolil situaci, která by se blížila výkonu vlastnictví v socialistických státech 20. století. Výkon vlastnického práva by byl v rukách úzké skupinky vyvolených. Sám Saint-Simon chtěl pouze přetvořit vlastnictví do formy, která je nejvýhodnější pro výrobu.²⁶ Z toho, co již bylo řečeno, vyplývá, že soukromou organizací výroby pomocí tržních sil nepovažoval za ideální stav, a tedy ani soukromé vlastnictví. Větší rozdíl mezi vědeckými socialisty a Saint-Simonem – alespoň na první pohled - je patrný na pojetí proletariátu, který rovněž kritizovali. Ačkoliv vize utopisty, jako byl Saint-Simon, je prakticky totožná s původními představami o Sovětském svazu, rozdíly jsou především v „šířce“ pojetí pracujícího lidu. „*Celá Francie se stane velkou manufakturou a francouzský národ velkou dílnou. Tato národní manufaktura musí být řízena stejným způsobem jako jednotlivé továrny.*“;

představoval ideální společnost Saint-Simon.²⁷ Až sem by zřejmě panovala shoda. Saint-Simon poté identifikoval dvě soupeřící třídy. Nejedná se prozatím o pozdější klasické dělení na kapitalisty a vykořisťované dělníky, ale na výrobce (pracující) a konsumující. Výrobci jsou nejenom ti, kdo přímo konají společensky užitečné práce (dělníci) a kdo tyto práce řídí, nýbrž také učenci a umělci. Saint-Simon tedy sám určil a vnucoval ostatním, co je společensky užitečné a co není. Vše si poté obhajoval tím, že výrobu je nutné řídit vědecky a politika není nic jiného než věda o výrobě.²⁸ Zatímco od Marxe dále se mluví o diktatuře proletariátu, Saint-Simon představil „diktaturu výrobců“, což vyplývá i z jeho pojetí politického systému. Proletariát je nicméně nejpočetnější podskupinou výrobců. „Oni [pracující] budou vydávat zákony, oni stanou, jaké pořadí budou zastávat navzájem ostatní vrstvy. Každé z nich určí takové místo, které bude odpovídati službám, které ona prokáže výrobě. Takový bude výsledek nesporně konečný výsledek nynější revoluce. Až bude dosaženo tohoto výsledku, bude zaručen klid, obecný blahobyt co možná nejrychleji stoupne a společnost se bude těšit všemu osobnímu i kolektivnímu štěstí...“, popsal skvělou budoucnost Saint-Simon.²⁹ Jak je však známo, žádná socialistická společnost těchto ideálů nikdy nedosáhla. Důležitější, než složení třídy výrobců, je vysvětlit, jak došel k závěru, proč by se výrobci měli stát vůdčí třídou ve společnosti. Začátek jeho úvah je relativně srozumitelný a pochopitelný. Zatímco o schopnostech dělnictva v továrnách a obchodech nebylo pochyb, empirickým pozorováním Saint-Simon zjistil, že největší hospodářský rozvoj nastal poté, co došlo ve Francii k prodeji národních statků, a proletariát se chopil příležitosti stát se z pouhých dělníků vlastníky půdy.³⁰ Jinými slovy, Saint-Simon velebil soukromé vlastnictví a podnikání. Navzdory dobrému začátku jeho úvahy, došel poté k mylným závěrům. Právě úspěchy této třídy výrobců ho vedly k názoru, že jsou-li tito lidé schopni spravovat soukromý majetek, musí umět spravovat i ten veřejný a fungovat v jeho ide-

álním společenském řádu. Díky jeho touze organizovat by však tento úspěšný systém pouze zničil, jak již bylo vysvětleno výše.

3. FÁZE – NOVÉ KŘEŠŤANSTVÍ

Po opětovném upadnutí do finanční krize a zklamání z malého ohlasu jeho myšlenek mezi širokou veřejností, neměl již Saint-Simon sílu k životu. Na počátku roku 1823 se pokusil spáchat sebevraždu a střelil se do hlavy, nicméně přežil se ztrátou jednoho oka.³¹ Nejen, že se mu po vyléčení podařilo sehnat dalšího „sponzora“, který se o něj do konce života staral, ale také získal chuť do další práce, jelikož se domníval, že sebevražda se mu nezdařila, protože *Prozřetelnost* chtěla, aby dokončil své dílo.³² Vlivem těchto událostí se znovu obrátil ke křesťanským principům, které ale stále kombinoval se svými organizátorskými touhami. V roce 1825 - v roce jeho smrti - vychází podivuhodné dílo *Nové křesťanství*. Na první pohled by se mohlo zdát, že Saint-Simon se vrátil ze svého osvícenského myšlení do doby, kdy místo vědeckého poznání vládla světu křesťanská teologie. L. von Mises však upozornil, že dobu křesťanskou spojuje s obdobím osvícenství a utopických socialistů názor na nevyhnutelný zákonitý vývoj člověka či společnosti. Příchod království nebeského nahrazují osvícenci vědecky odhalenými fázemi společenského vývoje. Utopičtí socialisté tento vývoj samozřejmě zakončují ideální socialistickou společností.^{33,34} Saint-Simon si tak zachoval jistou konzistenci ve svých názorech, ačkoliv byl jeho vývoj opačný, než uvedl Mises.

Základní, a v podstatě jediná, myšlenka *Nového křesťanství* je, že: „...lidé se k sobě mají chovat jako bratři.“³⁵ Žádná jiná zásada dle Saint-Simona není potřeba. Sám se poté ujal interpretace této zásady a dospěl k závěru, že: „Náboženství má vésti lidstvo k velikému cíli: co nejrychleji zlepšit osud nejhudší třídy.“³⁶ To, že Bůh určil lidem

tuto zásadu, však nestačí. Saint-Simon tak tvrdil, že je nutno společnost dle této božské zásady zorganizovat.³⁷ Dosavadní křesťanství označil za kacířské, protože se zjevně neřídí božskou zásadou tak, jak ji interpretoval. Papež byl označen za kacíře, protože nezaložil ve Vatikánu továrny. „Konečně se v papežském státě nic nevyrábí, ačkoliv jsou tam pracovní síly laciné a ačkoliv by tam proto bylo výhodné zřizovati továrny.“ tvrdil Saint-Simon. Poté pokračoval: „Celá průmyslová výroba je tam ochromena. Chudí nemají práci a zemřeli by hladem, kdyby je neživily kněžské instituce, to jest vlastně vláda. Chudí, kteří žijí z dobročinnosti, jsou živěni špatně; proto je jejich život bídný i po stránce hmotné.“³⁸ *Nové křesťanství* je skutečně pozoruhodnou kombinací náboženství a plánovacích ambicí utopických socialistů, což je zřejmé i z definitivního příklonu k nejchudší a nejpočetnější třídě - proletariátu. Ačkoliv Mises poukazoval na jisté podobnosti křesťanského a osvícenského myšlení, Kuehnelt-Leddihn vyzdvihl zásadní rozpor a považuje kombinaci socialismu a křesťanství za nesmyslnou. Jde o to, že zatímco křesťanství hlásá život v chudobě, socialisté chudobu nesnášejí a svým plánováním se jí také snaží překonat.³⁹ Tento rozpor Saint-Simon ignoruje a dochází k závěru, že: „[Nové křesťanství] Je povoláno sjednotit vědce, umělce, a průmyslníky, aby mohli řídit lidstvo jako jeho generální ředitelé, i zájmy všech národů, které tvoří lidskou společnost. Je povoláno k tomu, aby zajistilo umění, vědám a průmyslu přední místo mezi posvátnými vědami...“⁴⁰ Kuehnelt-Leddihn měl poté na mysli právě *Nové křesťanství*, když psal o tom, že se Saint-Simonovy představy ubíraly ke skutečnému šílenství.

ZÁVĚR

Ač jsou Saint-Simonovy vize a představy místy skutečně bizarní, nelze mu upřít obrovský vliv, který měl na budoucí socialistická

hnutí. Dalekosáhlým dopadem svých myšlenek zřejmě převýšil další významné utopické sociality R. Owena a Ch. Fouriera. Owen, Fourier a Saint-Simon jsou označováni za tři nezávislé teoretiky moderního socialismu, jejichž vliv se projevil v pozdějších dílech vědeckých socialistů. Hayek ve své *Kontrarevoluci vědy* přesvědčivě ukázal, že jsou to především Saint-Simonovy myšlenky, které měly mezinárodní dopad a vliv, zatímco například Owenův vliv byl patrný především v jeho rodné Británii a Fourierův „pouze“ ve Spojených státech. V českých zemích měla být se saintsimonismem seznámena například Božena Němcová, jíž byly adresovány *Listy přítelkyni o původu socialismu a komunismu*⁴¹, dále Jakub Arbes či Karel Sabina.⁴²

Vliv Saint-Simona může být dán například tím, že se na rozdíl od ostatních nesoustředil pouze na proletariát, ale vytvořil koncept třídy výrobců, který zahrnoval i podnikatele, bankéře, vědce atd. Představením ideální společnosti pod jejich vedením si získal mnoho „kapitalistů“ na svou stranu. Postupem času se však více a více orientoval právě na proletariát, nicméně i z jeho posledního díla *Nové křesťanství* je patrné, že své představy ideálního světa, organizovaného jako továrna, nikdy neopustil.

CHARLES FOURIER

BOŽÍ POSEL A NOVÝ HERKULES

Další z řady utopických socialistů, kterým se stojí za to zabývat, je Charles Fourier. Ačkoliv se Kuehnelt-Leddihn táže: „*Proč je dumání tohoto duševně nevyrovnaného muže vůbec předmětem zájmu, kromě zájmu ze strany psychologů nebo psychiatrů?*“⁴³, hrál fourierismus, podobně jako saintsimonismus, významnou roli ve formování myšlenek pozdějších vědeckých socialistů. Jeho přínos měl dle Engelse spočívat především v pojetí dějin společnosti. „*Fourier, jak vidíme, ovládá dialektiku s touž mistrností, jako jeho současník Hegel ... zdůrazňuje, že každá dějinná fáze má svoji vzestupnou, ale i svoji sestupnou linii...*“⁴⁴ Další chválu si vysloužil především svým postojem k ženám. Po objevení Fourierova díla ve Spojených státech dokonce došlo k několika pokusům založit falangy dle detailního popisu, který Fourier předložil, a kterým se zde budu také zabývat.

Francois Marie Charles Fourier se narodil 7. října 1772 v Besanconu do rodiny obchodníka se sukrem. Již od mládí vynikal Fourier svou obrazotvorností a představivostí a věnoval se hudbě, umění a poezii (zřejmě i z toho důvodu, že jeho tělesná schránka byla jedna z těch slabších⁴⁵). Jeho rodiče však chtěli, aby se stejně jako otec, věnoval obchodu. Fourier sám o sobě tvrdil, že již v 7 letech odhalil nečestnost obchodu. „...*přísahal jsem obchodu věčnou nenávisť.*“, napsal v roce 1820 Fourier.⁴⁶ Zatímco ve škole ho učili mluvit pravdu, při výpomoci v obchodě rodičů byl prý často za pravdomluvnost trestán, protože ta se prý do obchodu nehodí. Ať už byl původ Fourierovy nenávisťi k obchodu jakýkoliv, vydržela mu skutečně po celý život. Aby unikl ze světa obchodu,

pokusil se – bez úspěchu - přihlásit do vojenské inženýrské školy. Po tomto svém selhání již neměl jinou možnost, než nastoupit do učení do obchodu v Lyonu. Na počátku 90. let 18. století začal cestovat a navštívil například Německo, Švýcarsko, Nizozemí či Rusko. Poté, co zjistil, že nemá talent na jazyky, zrodila se mu v hlavě jedna z prvních „geniálních“ myšlenek na reorganizaci světa – začal prosazovat názor, že by světu prospělo zavedení jedné mezinárodní řeči. Jako náhodou považoval za nejvhodnější zrovna francouzštinu. Jako mladý muž byl Fourier odveden do armády. Byl však záhy uznán neschopným armádní služby pro jeho chatrnou tělesnou stavbu a stal se zarytým pacifistou, což se později také projevilo v jeho díle. Po návratu z vojny zjistil, že přišel o své poslední peníze, které mu zbyly z jeho dědického podílu 40 000 franků. Na vině byla „assignátová katastrofa“ a nesplacená půjčka jeho zaměstnavatele – obchodníka z Lyonu, který zkrachoval. Fourier byl tedy opět „přinucen“ přijmout nenáviděnou pozici obchodního příručního, střídavě v Marseille a Lyonu. Práce ho nebavila a byl tak pro své malé pracovní výkony málo placen. Zřejmě byl po pracovní době tak málo vyčerpán, že se po nocích mohl nechávat unášet na vlnách své fantazie a až do své smrti v roce 1837 zaplavovat časopisy svými texty. I kvůli těmto textům „...*byl považován za podivína, ne-li dokonce za blázná.*“⁴⁷ Některé myšlenky z Fourierova díla nyní představím.

FOURIER – BOŽÍ POSEL A NOVÝ HERKULES

Ještě před tím, než se dostanu k samotnému výkladu nového společenského uspořádání, jak jej Fourier nastínil, považuji za zajímavé pozastavit se nad kritikou filosofů a rolí samotného Fouriera v zavádění nového řádu. Fourierův pohled na filosofii byl velmi kritický a zapadá do onoho osvícenského fanatismu,

který glorifikoval přírodní vědy a Newtona. „*Kdykoliv tedy budu mluvit o filosofech, nutno si připomenout, že tím méně lidí, kteří pěstují vědy neexaktní, a nikoli ty, kteří se zabývají vědami exaktními.*“, píše Fourier.⁴⁸ Filosofové dle jeho názoru byli schopni šířit pouze předsudky a nikoliv se zabývat otázkou odstranění bídy. Podobně jako Saint-Simon i Fourier vyzdvihl přínos přírodních věd. „...*milí filosofové... Bud' příroda nechce, aby bylo lidstvo šťastno, nebo vaše metody odporují přírodě, protože nemohly jí vyrvat tajemství, které stále hledáte. Jen se podívejte, zdali se také vzpírá úsilí fyziků! Nikoli, protože fyzikové studují její zákony a nechtějí jí zákony diktovat... Odtud ten veliký rozdíl mezi vašimi neúspěchy a obdivuhodnými výsledky exaktních věd.*“⁴⁹ Zde již není překvapením, že za ústřední zákon Fourier považuje taktéž zákon gravitační. I k tomu nepatrnému pokroku, který měl být způsoben politickými a duchovními vědami, dodal, že šlo pouze o dílo náhody, které však bylo vykoupeno staletými bouřlivých pokusů. V této společenské krizi se měl naštěstí objevit Fourier, který přinesl nový společenský řád. „*Dnešek je vsakutku těhotný zútrkem; přemíra utrpení musí přivést krizi, která povede ke štěstí.*“⁵⁰

Politický zmatek, ve kterém se civilizace (tehdejší fáze vývoje společnosti) nacházela, vyvolal potřebu příchodu nového Herkula, který by očistil svět od společenských hrůz. Nyní je již zřejmé, že tím nový Herkulem myslel Fourier sám sebe. „*Již se objevil nový Herkules... On založí na troskách barbarské a civilisované společnosti novou „harmonickou“ společnost*“⁵¹ Tohoto nového Herkula neslal nikdo jiný než Bůh, který již nemohl tolerovat filosofy, kteří se považovali za organizátory lidstva. „*Aby [Bůh] konečně dovršil porážku „těchto moderních titánů“ [filosofů], dovolil Bůh, aby byli sraženi k zemi objevitelem, který nemá nic společného s jejich vědami, a aby teorií o vývoji lidstva objevil člověk téměř nevědomý. Jakýsi obchodní průručí zastíní všechny ty bromady politických a filosofických knih, které jsou hanebným výplodem starého a moderního šarlatánství.*“, představil svou pozici Fourier.⁵²

I zde je poté možno vidět jistou paralelu se Saint-Simonem, který se také cítil být vyvolen k reorganizaci společnosti. Fourier však svou „harmonickou“ společnost vylíčil mnohem barvitěji a podrobněji. Říkalo se dokonce, že větší fantazii než Fourier měl pouze Edgar Allan Poe. Je na čase se na Fourierovy představy podívat podrobněji.

OBCHOD A KRIZE CIVILIZACE

Důvody, proč Fourier nesnášel ochod, již byly zmíněny výše. Fourier se však nespokojil pouze s osobním útokem na obchodníky, ale přinesl poměrně zajímavou „analýzu“, proč je obchod největším zlem a jednou ze zásadních příčin krize dosavadního společenského řádu – civilizace.

„*Co je to obchod?*“, ptá se Fourier. A obratem odpovídá: „*To je lež vyžbrojená vším svým aparátem, podvodný úpadek, kupčení, lichva a darebáctví nejhoršího druhu.*“⁵³ Poté přikládá dlouhý seznam 32 zločinů obchodu. Není zde prostor pro vypisování všech zločinů, proto vyberu pouze ty nejzajímavější. *Obchod je cizopasnictví.* Zatímco dělníci v továrnách a zemědělci vyrábějí statky, obchodníci je pouze přerozdělují, čímž se obchod stává úhlavním nepřítelem továren protože: „*Tím, že předstírá, že o ně pečuje tím, že je zřásobuje, je vlastně vydírá.*“⁵⁴ Na základě tohoto tvrzení došel Fourier k závěru, že továrny vyrábějí pouze to, co chtějí obchodníci. Spotřebitelská poptávka z jeho analýzy zcela vypadla. *Obchod okrádá společnost intrikami.* Jedná se v podstatě o rozšíření předchozí kritiky o cizopasnictví. Ono intrikánství má pramenit z toho, že obchodník není vázán „prací“ na poli či v továrně, proto může téměř okamžitě měnit svou vlast a tím záměrně vyvolávat zmatky ve všech říších a rozvracet všechna odvětví výroby. Vůbec nejhorší, co může nastat, je *svoboda obchodu a volná soutěž.* Dle Fouriera je

svoboda obchodu neomluvitelná zásada, která vznikla kvůli sektě národohospodářů.⁵⁵ „*Obchod je jen lupič, který...urval moc nakládat po svém s tím, co společnost vyrobí, který znásilňuje a vydírá výrobce a spotřebitele, mezi něž se postavil.*“⁵⁶ Je evidentní, že si Fourier představoval společnost pouze s nezbytným množstvím provedených obchodů a spíše dával přednost přímému styku výrobců a spotřebitelů. Zároveň vůbec nechápal dobrovolnost společenských vztahů, když tvrdil, že jsou lidé nuceni u obchodníků nakupovat, protože potřebují jídlo a ošacení. „*Jsme tedy vlastně otroky obchodníků, od nichž si musíme nechat líbit všechna darebáctví.*“, dokončil tuto zcela nesmyslnou myšlenku Fourier. Dovedeme-li tuto ideu do důsledku, pak by nesvoboda jednotlivce pramenila už z pouhé existence základních tělesných potřeb, které potřebují ukojení. Toto katastrofální intelektuální selhání dokresluje Fourierovo tvrzení, že *bezstarostnost* je základní přirozené právo.⁵⁷ Socialistické pojetí svobody, které je prezentováno jako osvobození od ekonomických starostí, kritizoval například Hayek, který ukázal, že se starostmi se odstraní i svoboda volby.⁵⁸ Fourier se dále snažil ukázat, že obchodníci nejsou vlastníky zboží, ale pouze prozatímní držitelé, protože zboží ani nevyrobí ani nespotřebovávají. Jedině omezením vlastnictví se budou obchodníci starat o blaho lidu a nebudou zboží odnímat z oběhu, schovávat je a pálit kvůli zvýšení cen. Další vadou volné soutěže dle Fouriera je, že se zvyšuje počet konkurentů. „*Tento přílišný počet konkurentů nutí obchodníky k tomu, aby zavedli ve vynalézání nejblažnivějších machinací, které ničí společenský organismus; vždyt' každý zbytečný obchodník je lupič olupující společnosti, v níž nic nevyrobí, ale jen spotřebuje.*“⁵⁹ Jedná se o klasický argument, který tvrdí, že anarchie soukromokapitalistické výroby je plýtvání, kterému zamezí pouze důsledná organizace. Fourier dále nepochopil význam cenového systému pro společenskou koordinaci a tvrdil, že oceňování je náhodné. Zatímco tedy Mises vysvětluje, že: „*Proces tvorby cen je společenský proces. Je výsledkem vzájemného působení všech členů společnos-*

ti...Spoluprací a spolupůsobením v soutěži přispívají všichni lidé ke dosažení výsledku, tedy cenové struktury trhu...⁶⁰, Fourier namítá: „Hlavně nutno zachovat zásadu, že cenu zboží nesmí určovat ani prodavač ani kupec zboží, protože jsou vlastně soudci ve vlastní pří...Protože civilizovaná společnost ponechává stanovení ceny zboží dohodě mezi prodavačem a kupcem, neodstraňuje vliv této dvojí nesprávnosti: výsledkem pak je jen nesprávnost.“⁶¹

Existence něčeho tak odporného jako je obchod, však není dle Fouriera jedinou příčinou krize společnosti. Stejně jako v případě zločinů obchodu Fourier vyjmenovává poměrně široký seznam příčin a projevů krize, které signalizují příchod nové fáze společenského řádu. Opětovně vyberu pouze ty nejzásadnější. Zde však není nutné brát krizi jako něco negativního, protože byla vědecky předpovězena a je důležitou přechodnou fází k socialistické společnosti. Jako první se zde již objevuje krize z nadvýroby. Stejně jako u pozdějších vědeckých socialistů jde o to, že současná fáze společenského vývoje, tedy civilizace dle Fouriera, a kapitalismus dle Marxe, má jen, slovy Marxe, „historický, pomíjivý charakter.“⁶² Zbytek argumentace se dále trochu liší, protože Fourier stále nepracoval s pojmy, jako jsou „třída kapitalistů“ či „ukradená nadhodnota“ atd. Pouze dochází ke konstatování, že: „Výroby pro lidstvo, které ustrnulo ve třetí etapě civilizace, je příliš veliká; odpovídá svým rozsahem čtvrté etapě.“⁶³ Tuto anarchickou organizaci výroby a společnosti musí dle Fouriera nutně nahradit nový společenský řád. Dále vyjmenovává projevy krize, na kterých by se s ním shodli i mnozí libertariáni. Jde například o *zbujnělost fiskální soustavy*, u níž Fourier kritizuje, že francouzský ministr financí před Velkou revolucí přivedl zvyšováním deficitů Francii ke státnímu bankrotu. Dalším znakem, který avizuje nutný příchod nové fáze společenského uspořádání, je *zasahování do majetkových práv*. Jako příklad uvádí konfiskace majetku z první poloviny 19. století z Francie, Španělska či Portugalska. „*Tento způsob zaopatřování peněz*

*časem zvíťeží, protože dnes má zaručenu budoucnost jen nepořádek, který je nutným příznakem barbarství.*⁶⁴

Fourierův koncept přirozených práv byl již zmíněn. Právě porušování 7 základních přirozených práv člověka je dalším zásadním znakem krize civilizace. Na jiném místě se táže: „*Jaká opatření učinila civilizovaná společnost, aby zajistila chudým jejich přirozená práva? A slovy „přirozená práva“ nemyslím ty známé chiméry, které se jmenují svoboda a rovnost.*“⁶⁵ Dle fourieristů mezi tato základní práva patří právo sbírat plody, pást dobytek, honit zvěř, lovit ryby, spolčovat se, být bezstarostný a krást u cizích. První 4 práva je možné zahrnout do práva na práci, které v civilizaci není zajištěno všem. „*Písmo svaté nám vypravuje, že Bůh odsoudil prvního člověka a jeho potomstvo k tomu, aby v potu tváře pracoval; neodsoudil ho však k tomu, aby mu byla odpírána práce...*“; tvrdil Fourier.⁶⁶ Poté dochází k závěru, že člověk musí být připuštěn k jakékoliv práci, pokud bude chtít, musí mu z ní být zaručen výnos, poskytnut úvěr na nástroje k této práci, a také dostatečné množství potravy za to, že nemůže krást, jak mu dovolila příroda. Uvedení něčeho tak pochybného, jako je právo krást u jiných mezi základní přirozená práva, je zřejmě vysvětleno v pozdějším popisu nového společenského řádu. Z Ježíšova citátu „*Nikdy-liž jste nečtli, co učinil David, když nouze byla, a lačněl, on i ti, kteříž s ním byli? Kterak vešel do domu Božího a jedl chleby posvátné (jichž neslušelo jísti než samým kněžím), a dal i těm, kteříž s ním byli?*“; Fourier odvozuje, že když má člověk hlad, má právo vzít si, co potřebuje.⁶⁷ O bezstarostnosti jsem již pojednal výše.

Založení první falangy, základní jednotky nového společenského řádu, očekával Fourier na konci jara 1808. Ačkoliv se mu reorganizace společnosti v tomto roce, ani později, nevydařila, bude nyní zajímavé v krátkosti popsat jeho vize o fungování falangy.

REORGANIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ – POČÁTEK NOVÉHO ŘÁDU

Počátkem nového společenského řádu měla dle Fouriera být reorganizace zemědělství, přesněji řečeno, sdružování v zemědělství. Základní myšlenkou je, že malí zemědělci jsou chudí, a že Bůh nemá rád chudé. Jinými slovy: „*Bůh nemá rád pěstění v malém a malé zemědělcé; chce mít všude veliká sdružení mající k dispozici hodně prostředků.*“⁶⁸ Oblast zemědělství je také jediná, ve které se Fourier obtěžoval vysvětlit principy fungování nového řádu. Ve zbytku svého díla již pouze vykresluje skvělou a bezstarostnou budoucnost bez pečlivějšího vysvětlení, jak k předloženým závěrům došel, protože prý nehodlá čtenáře unavovat podrobnostmi.

Nutno podotknout, že se zde Fourier pokoušel o podobnou práci, jak to před ním udělal Adam Smith. Fourier si uvědomoval, že lidé mají vášně, jsou sobečtí a soutěživí, a chtěl využít těchto přirozených lidských vlastností pro blaho společnosti. Zatímco ale Smith již v *Teorii mravních citů* představil neviditelnou ruku trhu, která díky zájmům jednotlivce vede k blahobytu společnosti, Fourier se domníval, že je nutno takovýto systém navrhnout a poté realizovat.⁶⁹ Jde tedy o „*sdružování na základě přirozených vlastností.*“⁷⁰ Dochází k závěru, že nejvýhodnější formou společenského uspořádání, je zorganizování se do tzv. falang, které nebudou sdružovat pouhých 20, 30, nebo 40 zemědělců s rodinami, nýbrž nejméně 120 zemědělců, protože teprve nyní bude správně podpořena samolibost a tím i soutěživost, která zvýší zájem o práci. Bohatí i chudí se sdruží s vidinou velkého zisku, a čím více jich bude, tím snadněji se jednotlivé vášně sjednotí. Tato organizace povede k tomu, že budou „*...mít jeden společný vinný sklep místo dvou set sklepů, které jsou většinou zanedbávány;...jen osm nebo deset velikých kuchyní místo dvou set;...Zkrátka řečeno, toto sdružování v zemědělství,*

*keré změni osudy společnosti, využívá všechny lidské vášně. Vábí je tím, že jim slibuje veliký zisk a příjemný život; a to je právě záruka toho, že bude mít úspěch...*⁷¹

Vznik nového uspořádání však dle Fouriera neznamená, že by došlo ke změně nebo odbourání lidských vášní. Naopak předpokládá, že se vášním otvírají nové možnosti jejich realizace, které budou třikrát až čtyřikrát lepší než v civilizaci. Uvidí-li tento pokrok lidé mimo falangu, začnou se prý také okamžitě sdružovat s vyhlídkou ohromných výhod a nesčetných požitků, které nový řád lidem zajistí. Fourier se poté nechává zcela unést svou fantazií a předkládá precizní popis života ve falangách. Jak poznamenal Kuehnelt-Leddihn, „*Fourierovy spisy prozrazují skutečně chorou mysl strádající na duševním zdraví mnohem více, než tomu bylo u Saint-Simona.*“⁷² Jak bude tedy život ve falanze vypadat?

FALANGA

Ačkoliv Fourier přiznal, že myšlenka sdružování je prostá, postačí i tak k vytvoření nového řádu. Poté dochází k závěru, že: „*Největší možná společnost by obsahovala asi jeden tisíc osm set osob. Jestliže vzroste na dva tisíce, promění se v jakýsi dav, kde budou vládnout zápletky a zmatek. Bude-li mít méně než tisíc šest set členů, ztratí svou přitažlivost.*“⁷³ Po tomto sdružení se začnou dít zázraky, protože lidské vášně se budou řídit zájmy kolektivu. Zisk obchodníků přestane být směrodatným ukazatelem výroby. „...*víme, že pěstování švestek méně vábí než pěstování brusek; bude tedy nutno nasázet méně švestek než brusek.*“, začíná svou myšlenku Fourier. „*Národobospodáři by uvažovali jinak...*“, pokračuje, „...*stanovili by jako zásadu, že nutno pěstovat to, co nejvíce vynese, a vyrábět to, co je nejvýnosnější.*“⁷⁴ Je zřejmé, že výrobu ve falanze by určovala přitažlivost práce. Na tomto místě již není překvapující, že se z práce stane ten největší požitek. „*Plub, který*

*den tolik zemědělců nenávidí, bude v budoucnosti řízen mladým knížetem jako mladým plebejem. Práce bude jakýmsi výrobním turnajem, kde každý zápasník ukáže svou sílu a obratnost před kráskami, které ukončí soutěžení tím, že přinesou oběd nebo svačtinu.*⁷⁵ Její obyvatelé poté budou mít ze všech zemědělských činností desetkrát více produkce za desetinu času. To, že újma z práce je závislá na perverzním společenském uspořádání však tvrdili i pozdější „vědečtí“ socialisté, jako byli Kautsky, Trockij či Engels.⁷⁶ Ten tvrdí, že: „Společnost, stávajíc se vládkyní všech výrobních prostředků, aby jich společensky plánovitě používala, odstraní dosavadní porobení lidí jejich vlastními výrobními prostředky. Společnost se ovšem nemůže osvoboditi, aniž je osvobozen každý jednotlivec. Starý výrobní způsob musí tedy být od základu převrácen a zejména musí zmizeti stará dělba práce. Místo ní musí nastoupiti organizace výroby, v níž by na jedné straně žádný jednotlivec nemohl svaliti na druhého svůj podíl na produktivní práci, této přirozené podmínce lidské existence; v níž na druhé straně produktivní práce, místo aby byla prostředkem porobení, by se stala prostředkem osvobození lidí, poskytujíc každému jednotlivci příležitost, aby mohl všechny své schopnosti, tělesné i duševní, všemi směry rozvinouti a uplatniti, a v níž by se z břemene takto stala požitkem.“⁷⁷

Fourier řešil i problém nepříjemné a špinavé práce. Řešením mělo být zapojení dětí, které mají přirozené sklony hrát si se špinou.⁷⁸ Pokud půjde například o čištění bot, vždy příběhne dvacet děvčátek od 7 do 10 let, která tuto práci vykonají rychle a hbitě, a to dokonce bez nároku na mzdu. Stejně jako u dospělých by byla poté práce zábavou. Zatímco v civilizaci děti řvou, hádají se, vše rozbíjí, v harmonické společnosti: „*Se budou starat jen o práci, ... se budou vzdělávat o zemědělství, továrnách, vědách a umění; ... budou vydělávat a vyrábět, ačkoliv budou přesvědčeny, že si jen hrají.*“⁷⁹ Vychování a vzdělání dostanou samozřejmě všechny děti stejné, protože je nepřípustné, aby někteří neměli to, co mají ostatní. K výchově bude sloužit především operní divadlo, jehož návštěva bude

náboženským obřadem, výrazem jednoty a projevem Boží vůle. „*Mláď dítěte v nové společnosti bude cestou posázenou květy.*“⁸⁰ Zatímco zábava civilizované společnosti je dle Fouriera odporná, v harmonické společnosti by byly dospívající děti a mládež rozděleny do skupin dle sexuální aktivity. „*Brzy se budou zdáti milostná dobrodružství takového Richelienu neb Ninony ubohá a žalostná proti milostným dobrodružstvím, která budou moci v nové společnosti prožívat muži a ženy, které příroda nejméně obdařila.*“⁸¹

Ostatně ani těžká práce nebude díky architektonickému zpracování falangy tak náročná jako v civilizaci, jelikož všechny ulice budou kryté a chráněné před vlivem počasí a vnějšího okolí. „*Kdokoliv uvidí kryté ulice ve falangách, bude pokládat nejkrásnější paláce za místo vyhnanství, za tvrz blupáků, kteří se ještě po třech tisících letech stavitelských studií nenaučili zdravě a pohodlně bydlet.*“⁸² Fourier jde tak daleko, že přesně vytyčuje rozměry jednotlivých prostorů uvnitř falangy. Zatímco první falangy budou mít rozměry krytých ulic pouze od 3 do 4 laktů, „standardní“ falangy budou měřit od 4 laktů na krajích po 6 laktů uprostřed kryté ulice. Obytná část bude mít 12 laktů. Galerie od 18 po 24 stop, pokoj vedoucí na galerii 20 stop a pokoj vedoucí navenek dokonce 24 stop. Společné sály budou 8 laktů široké a okna budou moci mít jak do kryté ulice tak dokonce i ven upozorňuje Fourier. Klenba oken bude pochopitelně křížová.⁸³ I pracovní prostředí bude příznivější než v civilizaci. „*...všecky dílny budou tak půvabné, jako jsou na Nový rok cukrové domečky, které vidíme u našich cukrářů.*“⁸⁴

Podobně precizní je i popis denního rozpisu obyvatelů falangy, jak chudých tak bohatých.⁸⁵ Základem je střídání práce, protože člověk není stavěný na dlouhodobé věnování se jedné činnosti. Budíček chudého i bohatého měl být v půl čtvrté ráno. Poté se program již liší. Chudého měla od čtyř hodin čekat práce v konírně, od pěti v zahradě, a to až do sedmi hodin, kdy byla snídáně.

Od půl osmé se měl stát sekáčem, od půl desáté do jedenácti hodin zelinářem (pod velkým stanem), a poté byl až do oběda ve chlévě. Po jídle měla chudého čekat práce v lese. Od čtyř hodin byla naplánována práce v továrně, od šesti zalévání a nakonec od osmi práce na burze. Od půl deváté večer byla večere následovaná zábavou a večerkou v deset hodin.⁸⁶ Bohatí měli poněkud odlišný program. Od čtyř hodin od rána je čekalo povídání o noci. Po probuzení se začali všichni omývat a oblékat, „... *aby se do čtyř stihli všichni shromáždit ke předčítání kroniky nočního dění, kde se ke uspokojení zvědavosti dovídali, kdo s kým v noci sdílel své lože.*“⁸⁷ Od půl páté mělo být první jídlo a po něm přehlídka. Již od půl šesté byl naplánován lov, a to až do sedmi hodin, kdy se měli věnovat chytání ryb. V osm hodin následovala snídaně a čtení novin. Po hodinové snídani následovala kulturní schůze, jak jinak než opět pod velkým stanem. V deset hodin čekala bohaté půlhodinová mše. Až do oběda poté trvala práce u bažantů a v knihovně. Odpolední práce trvala od půl třetí do šesti hodin a zahrnovala brigádu ve skleníku, péči o tropické rostliny a rybníkářství. Poté se mělo odjízďet na venkov na svačinu. Po půlhodinové svačině následovala péče o ovce až do osmi hodin, kdy se i bohatí přesouvali na burzu. Následovala večere a hodnotný kulturní program – zábavy, plesy, divadla. Večerka bohatých měla být poté o celou půlhodinu později než u chudých – až v půl jedenácté.⁸⁸ „*Tento denní rozryh nám něco napovídá o naprosto nereálných představách muže, který se domníval, že pět hodin spánku je docela slušný průměr a že tu a tam by se do něj mohl vtísnit dvouhodinový pracovní den – jen tak pro zábavu!*“, komentoval Fourierovy šílené představy Kuehnelt-Leddihn.⁸⁹ Fourier by však namítal, že více spánku není potřeba, protože úzkostlivá hygiena a rozmanitost společné práce odstraní pracovní únavu obyvatel falangy a nedojde tak k vyčerpání pracovních sil. Jinými slovy: „*V nynějším společenském řádu potřebují lidé chvíle oddechu po namáhavé práci, kdežto v novém kolektivním řádu potřebují jen zpomalení rytmu svých*

*radostí.*⁶⁰ Není divu, že takový člověk se falanze dožije téměř 150 let.

Ačkoliv nebyl Fourier vyloženě rovnostářský, zabýval se problémem spravedlivého rozdělení výtěžků práce a majetku v harmonické společnosti. Za veškerý majetek (materiál, stroje, půda atd.), který bude vložen při zakládání falangy, bude nejprve vydáno 1 728 akcí. Tyto akcie budou přenosné a budou rozděleny dle výše počátečního vkladu. Naštěstí ani chudí nepřijdou zkrátka, protože „...i kdyby neměl [chudý] ani půl tolaru, bude si moci koupit podíl na lidových akciích, protože bude velmi levný.“⁶¹ Každý se tak za minimální sumu stane spoluvlastníkem majetku falangy a „...bude moci říkat: „naše paláce“, „naše obchody“, „naše pokladna“; bude mít také podíl na zisku.“⁶² I nemajetným bude zaručeno životní minimum. Správa falangy každému poskytne zálohu na šaty, stravu a bydlení. O nesplacení se nebude třeba obávat, protože jak již bylo řečeno, práce bude tím největším požitkem a vše se bohatě vrátí. Tato minimální záloha se bude skládat z 5 jídel denně pro střední třídu; slušného obleku – a to jak svátečního, tak pracovního, náradí pro práci v továrně i na poli, dále bytu, přístupu do společenských místností, na slavnosti třetí třídy a dokonce i divadelní lože třetího pořadí.⁶³ Fourier myslel i na ženy. Zatímco v civilizaci je většina žen považována za parazity společnosti, ve falanze jim bude ponechána polovina výnosných míst a nebudou nuceny dělat nepříjemné a služební práce. Všechny třídy společnosti tak budou žít v harmonii, „každá překážka padne před jejich nadšeným elánem; s hněvem budou odmítat slovo „nemožné“ a nejnámáhavější práce...bude pro ně hračkou.“⁶⁴

Fourier dále předpokládal, že se Sahara přemění v úrodné pole a zahrady, že se ve Varšavě budou dát pěstovat pomeranče a na obou pólech zeměkoule obilí. Arktický oceán měl být navoněn parfémem. Ještě zajímavější jsou jeho představy nových

druhů zvířat, které budou v harmonické společnosti vyšlechtěny. Například takový „anti-lev“ bude učenlivé a poslušné zvíře, které by dosahovalo trojnásobné velikosti, než mizerný lev v civilizaci, jedním krokem by urazil 7 metrů a dokázal by tak velice rychle přepravovat obyvatele falang po celé Francii. Neméně zajímavá je představa „anti-žraloka“ a „anti-velryby“. Oba podivní tvorové budou přátelští a budou pomáhat lidem při pohánění lodí.⁹⁵

ZÁVĚR

O Fourierově bujné fantazii již nemůže být pochyb. Jeho představy však nekončily na hranici našeho světa. Tvrdil například také, že Země měla dříve 2 měsíce, z nichž jeden pojmenovaný Phoebe spadl kdysi dávno na naši zemi. Tato katastrofa zapříčinila vznik 150 druhů hadů a 43 druhů štěnic. Nakonec dospěl k závěru, že jeho navržený společenský řád bude nastolen i na cizích planetách, popřípadě na Slunci. Fourier se totiž domníval, že Slunce obývají „lidé“ zvaní *solariens*, jejichž opěrný úd *terriens*, který u běžných lidí nenalézáme, chránil tyto lidi před pádem, byl prostředkem sebeobranu a sloužil ke koordinaci tělesných pohybů. Není divu, že se tyto fantastické představy – pokud je člověk myslí vážně – staly předmětem karikatur.⁹⁶

Ona posměšná poznámka, kterou jsem zmínil hned v úvodu textu, se po prostudování Fourierova díla nezdá tak přehnaná. Stejně jako v případě Saint-Simona, se však Fourierovi podařilo získat jistou prestiž a obdiv dalších socialistických myslitelů. V českých zemích bylo Fourierovo dílo představeno například prostřednictvím Karla Slavoje Amerlinga, Jakuba Arbese či Františka Klácela. Na pražské univerzitě přednášel o

CHARLES FOURIER

---

socialismu a Fourierových myšlenkách Anton Springer, které později vyšly v poměrně rozsáhlé knize *Geschichte des Revolutionärszeitalters*.⁹⁷ Proběhlo dokonce několik pokusů založit falangu. Svět se však fourierovcům nikdy změnit nepodařilo, pokud nebereme vážně poznámku v předmluvě k českému vydání Fourierova díla, že: „*Kolchozy připomínají po některých stránkách Fourierovy falangy*“⁹⁸

MORELLY

NEJČISTŠÍ VYKLADATEL SOCIALISMU

Morelly je tak trochu záhadná postava utopického socialismu, o které dodnes nemáme dostatek informací. Nedostatek zdrojů o Morellym je dokonce takový, že se s jistotou neví ani jeho pravé jméno. I z těchto příčin byla jeho díla často připisována jiným autorům – například jeho nejvýznamnější dílo *Zákoník přírody* z roku 1755, kterým se zde budu zabývat, bylo až do 20. let 19. století připisováno D. Diderotovi. I přes tento určitý handicap měl Morelly vliv na pozdější socialisty Saint-Simona a Fouriera. Zřejmě nejvýznamnějším následovníkem Morellyho byl však neblaze proslulý Francois-Noël Babeuf, známý spíše jako Gracchus. Sovětský politolog V. P. Volgin poté dokonce nazval Morellyho „nejčistším vykladatelem socialismu.“⁹⁹ Engels zmiňuje Morellyho spolu s G. B. Mablym jako jedny z prvních tvůrců ucelených komunistických teorií.¹⁰⁰

Morelly se od již představených utopických socialistů Fouriera a Saint-Simona poněkud liší. Zatímco například Fourierovo uspořádání společnosti nemělo smazat majetkové rozdíly mezi lidmi (ačkoliv se všichni měli mít dobře), Morelly byl vyloženě rovnostářský. Je tak zajímavé se podívat na jeho „ekonomické“ úvahy o fungování nového společenského řádu, který čtenářům předložil. Dalším důvodem, proč se vůbec Morellyho dílem zabývat, je fakt, že spadá do poměrně rozsáhlé skupiny socialistů, kteří podleli tzv. mýtu ušlechtilého divocha. Ačkoliv byl tento mýtus nejrozšířenější po objevení Ameriky a tamních kmenů, prvky idealizace divošského života bez vlastnictví lze nalézt i u

socialistů 20. století. Tento mýtus představím o něco podrobněji v první části této kapitoly. Bude následovat Morellyho kritika tehdejšího společenského řádu. V závěru se budu zabývat vzorem zákonodárství, které je ve shodě se záměry přírody, což je podobné vykreslení nového společenského řádu, jak to činil například i Fourier. Ačkoliv je Morellyho vize v porovnání s Fourierovou méně barvitá, neubírá jí to na zajímavosti.

MÝTUS UŠLECHTILÉHO DIVOCHA

Původ tzv. mýtu ušlechtilého divocha je nutné hledat v socialistickém dělení na soukromé a společenské vlastnictví. I socialisté 20. století vycházeli z toho, že společenské vlastnictví předcházelo soukromému, protože v prvobytně pospolné společnosti nic jako soukromé vlastnictví neexistovalo. Z tohoto důvod poté považovali, a možná stále považují, společenské vlastnictví za přirozené, zatímco soukromé vlastnictví považují za důsledek sobectví zkažených jednotlivců, kteří si svou moc udržují pomocí zákonodárství. Například český socialista Ota Šik tvrdil, že v primitivní společnosti si lidé měli společně podmaňovat (přivlastňovat) přírodu. Výsledky práce byly poté buď prací přímo rozděleny, nebo později přerozděleny dle potřeb členů společnosti. „...není tu ještě podstatných rozdílů v tom, co si kdo přivlastňuje, a všichni si přivlastňují přírodu jenom prostřednictvím své práce.“; napsal Šik.¹⁰¹ Svůj výklad poté obohatil o Engelsovo tvrzení, že zákonodárství je výtvozem buržoazie. Jak napsal Engels: „Pro buržoazii je zákon pochopitelně posvátný, protože je to jeho vlastní výtvor, je vydán s jeho souhlasem, k jeho ochraně a pro jeho výhody.“¹⁰² Existence soukromého přivlastňování tak může za vznik státu a zákonodárství, které opětovně útočí na dělnickou třídu a chrání soukromé vlastnictví.¹⁰³

Někteří historikové a antropologové však ukazují, že takovéto

vidění minulosti je chybné a značně zidealizované. Tento mýtus představuje myšlenku, že kdysi existoval jakýsi zlatý věk, ve kterém neexistovalo soukromé vlastnictví a s ním spojené negativní efekty, jako je sobectví, vykořisťování atd. Koncept ušlechtilého divocha se začal objevovat zejména po zámořských objevech, při nichž došlo k setkání evropské civilizace a „méně vyspělých“ kultur. Jak píše Pipes, velký vliv na práce utopických socialistů měli i Kryštof Kolumbus či Amerigo Vespucci. Snad nejlépe vyjádřil dojmy o těchto společnostech historik P. M. d'Anghiera: „*Domrodci mají půdu stejně společnou jako slunce a vodu. Rozdělení na moje a tvoje (zdroj všech nesvárů) u nich nehraje žádnou roli. Spokojí se s málem, a přesto díky velké zemi mají všeho spíše nadbytek než nedostatek. Zdá se, že žijí ve zlatém věku.*“¹⁰⁴ I přes počáteční fascinaci těmito společnostmi přišlo po delším kontaktu vystrážlivění. Tito ušlechtilí divoši byli později označováni za zvířata, barbary a kanibaly.¹⁰⁵

Sám Morelly vyzdvihoval život amerických kmenů, které žijí v souladu s přírodou. Jeho slovy: „*Chceme-li brát lidi tak, jak jsou v přirozeném stavu, obraťme se do Ameriky a tam najdeme mnoho kmenů, jejichž členové zachovávají velmi nábožně, alespoň mezi sebou, drabocenné zákony této společné matky – přírody, kterých se ze všech sil dovolávám.*“¹⁰⁶ Dále pak zdůrazňoval, že u těchto kmenů je věcí cti, aby se pokládali za velké dle toho, jak jsou užiteční pro druhé a dobrovolně naslouchají radám starších. „*Ve společnosti takto uspořádané nikomu ani nenapadne, aby vládl, nebude-li tam vlastnictví, které by mohlo vyvolávat choutky podmanit si druhé.*“ pokračoval Morelly.¹⁰⁷ Kromě toho, že si někteří socialisté život těchto kmenů idealizovali, podcenili zároveň fakt, že společenská organizace primitivních kmenů a vyspělé společnosti je téměř nesrovnatelná. Vyzdvihování rodinného života, který kmenové uspořádání připomíná, není aplikovatelné na velkou společnost o milionech členů. „*Jelikož je jisté, že každý národ má svůj původ v jedné nebo několika rodinách, nutně si udržel – alespoň po nějakou*

dobu – formu patriarchální vlády a řídil se pouze zákony, diktovanými citem lásky a něhy, který je podněcován a živěn mezi bratry a příbuznými příkladem hlavy rodiny; za této umírněné vlády veškerý majetek je společný a hlava rodiny si pro sebe nic nepřivlastňuje.“⁴⁰⁸ Morelly si uvědomoval, že s růstem počtu členů společnosti se tyto vazby oslabovaly a docházelo ke vzniku soukromého vlastnictví. Odmítnul se však této představě zlatého věku a harmonického rodinného života vzdát, a pokoušel se nalézt zákonodárství v „souladu s přírodou“, které by společnost 18. století změnilo v socialistickou a umožnilo žít v harmonii, jak tomu bylo u našich předků. Morelly a jemu podobní socialisté si však stěží uvědomovali, že zrušením soukromého vlastnictví a zne-možněním racionální ekonomické kalkulace by společnost neuvrhli pouze do „harmonie“ našich předků, nicméně především do jejich primitivismu. K tomu trefně poznamenal Mises: „Ze socialistického hospodářství by se... stal chaos, kde by brzy a nezděržitelně nastala všeobecná chudoba a návrat do primitivnosti našich předků.“⁴⁰⁹

NEDOSTATKY POLITIKY A MORÁLKY

Morellyho dílo *Zákoník přírody* je rozděleno do 4 částí, přičemž první 3 se zabývají kritikou tehdejšího společenského řádu. Sám Morelly si stanovil vskutku nelehký úkol. „*Tento úkol, ..., spočívá v tom, nalézt takovou situaci, v níž by člověk byl šťastný a dobrý, pokud je to v pozemském životě vůbec možné.*“⁴¹⁰ Před tím, než bude představen koncept nového společenského řádu, který z člověka dostane to nejlepší, je nutné se zabývat právě kritikou tehdejšího řádu. Ačkoliv ona kritika zabírá většinu knihy, příčina všeho zla je pouze jedna. Po představení mýtu ušlechtilého divocha je zřejmé, že Morelly nehledá za vším ženu, ale soukromé vlastnictví.

Morelly začal svou analýzu u jediné existující neřesti, kterou je podle něj lakota. Všechny ostatní neřesti a negativní projevy

společnosti jsou pouze různými stupni lakoty. „*Analysujte ješitnost, domyšlivost, pychu, ctižádost, prohnanost, pokrytectví, zločinnost... nakonec vždy dojdete k onomu těžko postižitelnému prvku – k hrabivosti.*“⁴¹¹ I takovou věc, jako je osobní prospěch, bylo dle Morellyho třeba vymítit. Jak toho docílit? Morelly předložil jednoduché řešení. „*Jsem přesvědčen, že nikdo nepopře samozřejmost tohoto tvrzení: tam, kde by neexistovalo žádné vlastnictví, nemohl by existovat ani žádný z jeho zhubných následků.*“⁴¹² Zajímavé je, že si Morelly představoval, že po odstranění vlastnictví spolu budou lidé soupeřit o to, kdo zvládne druhé učinit šťastnými. Poupravím-li trochu jeho tvrzení, Morelly si představoval, že „trhy“ budou fungovat až po odstranění vlastnictví. Fungování trhů, ačkoliv může být řízeno sobeckými motivy, vede právě k předhánění se v tom, jak posloužit ostatním. Snad nejlépe vystihuje tuto myšlenku citát A. Smitha: „*Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.*“⁴¹³

Stejně jako v případě „trhu“, Morelly převrátil i vznik konfliktů ve společnosti. Zatímco ekonomie vnímá vznik vlastnictví jako *přirozenou* reakci na omezenost zdrojů našeho světa, a tedy odstranění konfliktu o tyto zdroje, Morelly a někteří jiní socialisté vzácnost nerespektovali nebo odmítali.¹¹⁴ Za ekonomy lze citovat např. C. Mengera s jeho vynikajícím shrnutím ekonomického přístupu k vlastnictví: „*Lidská ekonomika a vlastnictví mají společný ekonomický původ, jelikož zásadní důvod pro jejich existenci spočívá ve skutečnosti, že statky existují pouze v omezeném množství, které je menší než požadavky lidí. Vlastnictví, stejně jako ekonomika, není arbitrárním konceptem, ale spíše jediným možným způsobem řešení problému, který je z podstaty věci na nás uvalen rozdílem mezi požadovaným a dostupným množstvím ekonomických statků.*“⁴¹⁵ Morelly by k tomuto namítal:

„Svět je stolem, na němž se předkládá dosti potravy pro všechny pozvané a pokrmy patří buď všem, poněvadž jsou všichni bládoví, nebo jen některým, poněvadž ostatní jsou sytí; a tak nikdo není pánem, aniž má právo tvrdit, že jím je.“¹⁶ Dále tvrdil, že vznik a existence vlastnictví může za vznik zákonodárství, které nazírá na člověka jako od přírody špatného a zvráceného. Tomu poté odpovídá zásada „Co nechceš, aby ti jiní činili, nečň ti jim.“¹⁷ Odstraní-li se zdroj všech nesvárů – vlastnictví – bude opět možné žít v souladu s přírodou, která káže: „Konej tolik dobra, kolik ty sám požaduješ od jiných.“¹⁸ Jak by tedy vypadal takový svět?

ZÁKONODÁRSTVÍ V SOULADU S PŘÍRODOU

Na závěr své knihy *Zákoník přírody* představil Morelly vzor zákonodárství, které by bylo v souladu se záměry přírody. Zatímco jeho popis všech stránek fungování nového uspořádání společnosti není tak fantastický jako u Fouriera, náčrt zákonodárství docela dobře umožňuje si důsledky těchto zákonů představit. Pokud by někomu nestačila jeho fantazie, Kuehnelt-Leddihn dodává, že Morellyho „politická struktura této socialistické utopie je v podstatě hierarchický systém státních rád, systém sovětů.“¹⁹ Morelly rozdělil zákony do krátkých paragrafů do různých kategorií – od základních zákonů, přes hospodářské zákony, zákony upravující manželství a výchovu, až po zákony upravující tresty. Nyní se pokusím v krátkosti představit obraz Morellyho nové společnosti.

Z předchozího textu je již zřejmé, že základní zákony, které měly za úkol vykořenit tehdejší existující nepravosti a veškeré společenské zlo, upravovaly vlastnické vztahy. „Nic ve společnosti nepatří jednotlivci a není jeho vlastnictvím...“, začal Morelly. Poté pokračoval: „Každý občan je veřejným zaměstnancem, vydržovaným, využíváním a zaměstnávaným na útraty společnosti.“²⁰ Zároveň měly

být upraveny pracovní povinnosti každého člověka dle jeho sil a zákonů o rozdělování. Tyto zákony se zabývaly jak hospodářstvím, tak rozdělením osob do skupin, z čehož později vyplývá i politický systém.

Aby se zamezilo zmatkům a potížím, mělo se nejdříve přistoupit ke sčítání lidu a jeho rozdělení na rodiny a tzv. tribue (inspirace z dělení obyvatel ve starověkém Římě), popřípadě do krajů, pokud by bylo hodně obyvatel. Každá tribue by se měla skládat ze stejného počtu rodin, každá městská obec ze stejného počtu tribuí atd. Základem veškerého dělení, majetkového, pracovního i občanského mělo být číslo 10 a jeho násobky. Tímto zázračným dělením, spočívajícím v desítkové soustavě se mělo docílit toho, že dělníci by dodávali lidu, co bude třeba, aniž by se příliš unavili. Hotové výrobky se poté měly donášet na veřejné prostranství, kde by byly rozdělovány. „Podle posvátných zákonů se nebude nic mezi spoluobčany prodávat ani vyměňovat, vybrž např. ten, kdo potřebuje nějakých bylin, zeleniny nebo ovoce, půjde si pro ně na veřejné prostranství, kam je donášejí pěstitelé, vezme si však pouze tolik, kolik má zapotřebí na jeden den.“¹²¹ Tento systém rozdělování měl platit pro všechny výrobky. „Kdo potřebuje oblek, dostane ho u tobo, kdo jej šije, ten pak si vyzvedne látku u výrobce a ten zase obdrží surovinu ve skladišti, kam ji přinesou ti, kdož ji pěstují.“; představil Morelly fungování hospodářství v novém společenském řádu.¹²² Podrobnější úvahy o ekonomické kalkulaci však v Morellyho díle chybí. Pro Morellyho bylo důležitější „Úžkeostlivě dbát toho, aby obchod nezavedl do republiky vlastnictví, a to ani nejmenším rozsahu.“¹²³ Poté pouze předpokládal, že bez vlastnictví všechno půjde samo, protože v tomto systému budou všichni činit dobro, jak již bylo zmíněno.

K zákonům o rozdělování je možné doplnit i zákony proti přepychu. Dle těchto zákonů v souladu s přírodou by mělo být nakázáno všem lidem do 30 let oblékat se stejně. Od tohoto věku

dále bude obyvatelům umožněno oblékat se dle svého vkusu, ale bez zvláštního přepychu. Oblékání dle vlastního vkusu však znamenalo, že každý by mohl mít jeden sváteční a jeden pracovní oděv „*ve skromné, ale pěkné úpravě*“. Ozdoby by byly zřejmě povoleny, nicméně by neměly získávat zbytečnou pozornost, protože by to vedlo k větší úctě toho daného jednotlivce.¹²⁴ Podobná pravidla měla platit pro stravování, kdy bude od 30 let možné stravovat se v rodinném kruhu.

Rozdělena by byla i půda, která by měla mít pravidelný tvar a byla pod správou městské obce. Kolem náměstí (pravidelného tvaru!) v obci by se postavila veřejná skladiště pro všechny druhy zásob „*jednotného a příjemného vzhledu*.“¹²⁵ Morelly nakonec dospěl k tomu, že všechny budovy by měly být stejné a vystavěny tak, aby nebyla porušena pravidelnost. Na obecních pozemcích by měla v zemědělství povinně pracovat každá osoba ve věku od 20 do 25 let. V podobném duchu naplánoval Morelly život každému jednotlivci, počínaje například úpravou možností matky prokázat svou neschopnost kojit děti. Doma u rodičů by měly děti zůstat do věku 5 let. Měl však být zajištěn stálý dohled tribunů. Poté mělo dojít k oddělení obou pohlaví a jejich ubytování ve zvláštních domech. Všichni poté měli dostat stejný oděv, být stejně stravováni a vzděláváni. Ve věku 10 let se děti měly přesunout do dílen, kde by se vyučovaly ve svém budoucím povolání. Po celou dobu výchovy by děti musely být pod dohledem senátorů, kteří by dbali na „... *dětské poklesky, které by mohly podporovat smysl pro vlastnictví*...“¹²⁶ Mistrové v dílnách by měli dále stát za mravní výchovou dětí. „*Mladí lidé zvědí, že touha se sdružovat, která je v člověku, je jediným projevem záměru božských*...“¹²⁷ Nechci na tomto místě tvrdit, že člověk není tvor sociální, nicméně sdružování by vždy mělo být dobrovolné, zatímco v Morellyho systému je k tomu člověk donucen. „*Pohnutkou, která povede k plnění těchto příkazů, bude osobní štěstí*...“¹²⁸

Mladí lidé by byli dokonce přinuceni ve věku 15 či 16 let (jaká to možnost volby!) vstoupit do svazku manželského. Se vstupem do manželství se zároveň odstěhují zpět do otcovského domu, nicméně by byli stále nuceni docházet do dílen, kde by se učili až do věku, od kterého by začali povinně pracovat v zemědělství. Pokud by se chtěl někdo věnovat vědět či umění, bylo by mu to umožněno nejdříve ve věku 30 let, a to navíc pouze omezenému počtu osob. Pokud by dosáhli v této oblasti úspěchů, které prospějí společenskému blahu, mohli by být oslavováni básněmi a obrazy.

Na věk měly být vázány i politické funkce. Inspiraci Morelly čerpal z patriarchálního modelu kmenového uspořádání, podivuhodně spojeného s demokratickými principy. Politické funkce by se tak týkaly pouze starších mužů. Pokud by například existoval kraj, v jeho čele by stál náčelník, který by byl volen představenstvem tribuí. Náčelník měl také mít možnost stát se doživotně hlavou celého státu. Představený tribue by byl volen z jednotlivých rodin. Každý otec rodiny, který dosáhl 50 let, by se stal členem městského senátu. Nad všemi institucemi by stál nadřazený Nejvyšší senát, kam by každý městský senát vysílal své 2 zástupce. Tento senát by měl moc rušit a upravovat příkazy a rozhodnutí nižších orgánů. Největší moc by však měla již zmíněná hlava státu. *„Zvláště pak je hlavě státu svěřeno vrchní vedení všech státních pracovních sborů, které se zaměstnávají zemědělstvím nebo jsou k němu připojeny, a vrchní dozor nad skladišti všeho druhu a nad činností všech řemeslných cechů.“*⁴²⁹ Hlava státu by se tak prakticky stala neomezeným vládcem a jedinou osobou, která by mohla vykonávat vlastnické právo. Všem politickým činitelům, vedoucím dílen a mistrům řemesel museli občané náležitě prokazovat úctu a poslouchat jejich příkazy v zájmu vlasti tak, jako děti poslouchají otce. Všechny příkazy těchto mužů by byly uvedeny slovy: *„Rozum si tobo žádá, Zákon to nařizuje“*⁴³⁰ Přesně

proti tomuto konstruktivistickému racionalismu (či naivnímu racionalismu dle definice K. Poppera) se ve svých dílech snažil bojovat F. A. Hayek. „...všichni ti, co jsou fascinováni krásnými plány pocházejícími z takového přístupu, protože jsou „tak logické, tak průhledné, tak snadno pochopitelné“...zapomínají na to, že tyto plány vděčí za svou zdanlivou jasnost plánovačovu přebližení všech těch faktů, které nezná.“; napsal Hayek.¹³¹

Morelly dále představil zákony trestní. Těchto zákonů prý však nebude toliko potřeba, protože v novém společenském řádu nebude nikdo tak zvrhlý, aby někoho připravil o život či poranil. Krádež v tomto systému nepřichází v úvahu, protože nikdo nic nevlastní, pomineme-li pracovní oděv a nářadí. I kdyby přeci jen došlo k nějakému závažnějšímu zločinu, byl by pachatel na doživotí uvězněn do kobky postavené nad veřejným pohřebištem. Velký prostor věnoval Morelly i cizoložství. Cizoložníci by spolu nesměli nikdy uzavřít sňatek a za své činy by je čekalo roční vězení. Za cizoložství Morelly považoval i pohlavní styk v roce rozvodu. Trestní zákoník se významně věnoval i osobám pečujícím o děti. Jako největší provinění by poté bylo učení, které by bylo v rozporu se zásadou družnosti. To znamená, že by se trestalo nevyvýčení smyslu pro vlastnictví, jak již bylo dříve naznačeno. Celý vězeňský systém není nepodobný tomu dnešnímu. „Všichni, kdož budou vyloučeni ze společnosti a uvězněni navždy nebo jen na určitou dobu, budou zbaveni účasti na jakékoliv zábavě nebo zaměstnání; budou jednotně žít na pokrmů dobrými, ale velmi prostými, a tímž způsobem i oblékáni.“¹³² Aby byl trest dokonán, obsluha ve vězení by byla složena z mladých lidí, kteří se provinili leností či špatným učením. Nakonec, podíváme-li se na popis vězeňského systému a fungování společnosti, jak ji Morelly představil, mají více společného než rozdílného. Pokud by někdo hledal ideální socialistické a rovnostářské uspořádání společnosti, najde ho zřejmě ve vězení.

„Kdo má jistotu ve všech svých základních potřebách? Kdo má práci, duševní péči, zdravotní péči, bydlení, stavu, občasnou zábavu, bezplatné odívání, bezplatný pohřeb, bezplatné všechno? Člověk by snad mohl odpovědět, že to jsou „jeptišky a mniši“, leč standardní odpověď zní – „vězni“.“¹³³

ZÁVĚR

Stejně jako v případě Saint-Simona či Fouriera, i o Morellym lze nalézt i zmínky v českých zemích. Z důvodu nedostatku informací o autorovi samotném je však rozšíření jeho díla výrazně slabší než v předchozích případech. O Morellym bylo opětovně možné se dočíst ve Springerově knize *Geschichte des Revolutionszeitalters*.¹³⁴ Jistého ohlasu se v tomto díle dočkal i Morellyho žák Gracchus Babeuf a jeho *Spiknutí rovných*.¹³⁵ Morellyho (a Mablyho) vliv na Babeufa je zřejmý především ze slavných plakátů, kterými „rovni“ zaplavili roku 1796 Paříž, a jejichž text začínal: „Příroda dala každému člověku právo podílet se rovným dílem na veškerém vlastnictví.“¹³⁶ Za účast na tomto spiknutí a pokusu nastolit ve Francii komunistický systém byla Gracchusovi roku 1797 setnuta hlava.¹³⁷ Byl to zřejmě právě Babeuf – první moderní komunista, díky kterému se Morellymu podařilo zajistit pozornost pozdějších socialistů a místo v dějinách socialistického učení.

ROBERT OWEN

PRAKTICKÁ UKÁZKA SELHÁNÍ KOMUNISMU

Po předchozích kapitolách, které se věnovaly autorům z bašty socialismu – Francie, je nyní na řadě nejvýznamnější anglický utopický socialista Robert Owen, tedy poslední chybějící autor ze tří nezávislých zakladatelů moderního socialistického myšlení.¹³⁸ Charakter Owenova díla je však velice podobný tomu Fourierovu, ačkoliv podobně jako u Morellyho neměla ani Owenova fantazie šanci měřit se s Fourierovou. Možná právě určité podobnosti obou autorů vedly k jisté nevraživosti, která mezi nimi panovala. Kromě společných bodů v teorii je dále nutné zmínit i pokusy o praktickou realizaci Owenových myšlenek. „*Owen nejenže blásal „rozhodný komunismus“, on jej též po pět let praktikoval...*“, ocenil Owenův přístup Engels.¹³⁹

Robert Owen se narodil roku 1771 v Newtonu. Své vzdělání měl ukončit již v 10 letech, kdy začal pracovat jako prodavač v obchodním podniku. Jako u dalších socialistů, se i u Owena začaly brzy projevovat organizátorské sklony. Nechyběly mu však ani určité manažerské a organizační schopnosti, a tak se ve svých 20 letech stal manažerem textilní továrny. Znaměřším se stal Owen až na samém konci 18. století, kdy se oženil s dcerou majitele textilní továrny v New Lanark. Sňatkem se z Owena stal spoluvlastník této továrny, což mu umožnilo pustit se do zlepšování životních podmínek dělnictva. Roku 1817 například otevřel první mateřskou školku v Británii. Dílčí pokusy o změnu podmínek dělnictva ho však neuspokojovaly. Později tak došel

k závěru, že pouze život v komunách odpovídá lidské přirozenosti a zároveň vede k odstranění nezaměstnanosti. Právě po roce 1817 začal Owen předkládat myšlenky o „novém společenském řádu“, založeném na komunách, který zajistí blahobyt lidstva. V roce 1824 odjel Owen do Spojených států, kde o rok později založil komunistickou kolonii nazvanou New Harmony.¹⁴⁰ Jak nakonec musel sovětský politolog Volgin konstatovat: „*Jako i jiné pokusy zřítit uvnitř kapitalistického světa komunistickou buňku skončil tento pokus úplným nezdarem.*“¹⁴¹ Ekonomická teorie a historie nám však ukázala, že za selhání socialismu nemůže kapitalismus, ale nemožnost racionální ekonomické kalkulace. Owen se však tímto neúspěchem nenechal odradit a v roce 1832 založil v Londýně směnnou banku, která měla odstranit peněžní systém, což byl dle Owena pouze nástroj k šizení pracujících.¹⁴² Tato banka však opět zkrachovala, tentokrát po necelých dvou letech fungování. Ve stejném roce se rozpadl další Owenův projekt – Velká unie výrobců, a to po necelém roce od jejího založení. I přes všechny tyto neúspěchy zůstal Owen věrný socialistickým myšlenkám a pokračoval v psaní pamfletů či pořádání veřejných mítinků. Zemřel roku 1858 v Newtonu, svém rodném městě.

V této kapitole bych se rád zaměřil především na teoretické dílo Roberta Owena. Jak jsem již zmínil, Owenův popis nového společenského řádu nebyl tak fantastický jako u Fouriera, ale na druhou stranu se ve svém díle věnoval více ekonomickým úvahám, například o teorii hodnoty (pod vlivem D. Ricarda), čehož zřejmě nebyl Fourier přes své šílenství schopen.

NOVÝ SPOLEČENSKÝ SYSTÉM

Dle vlastního vyjádření si Owen vytyčil cíl „*objevit prostředky, jimiž by se daly zlepšit životní poměry chudiny a dělnictva, a to způsobem*

*prospěšným i pro jejich zaměstnavatele.*⁴⁴³ Dále se domníval, že přechod k novému společenskému uspořádání bude snadný, protože: „*Prostředky leží všude kolem, jsou nám okamžitě k dispozici a existují v nadbytkovém množství.*“⁴⁴⁴ Pro Owena tak nebyla hlavním problémem produkce, ale pouze redistribuce již vyrobeného.¹⁴⁵ Podobnou myšlenku vyjádřil již Morelly. Owen ho poté následoval i v určení příčin bídy tehdejšího světa. Za vše prý může soukromé vlastnictví, které je nejenom nespravedlivé a nerozumné, ale škodí taktéž samotným vlastníkům. Jeho odstranění poté pomůže zvýšit kontrast mezi odpornou civilizací a novými osadami. „*Průmyslová města jsou sídlem chudoby, neřesti, zločinu a bídy; navrhované osady budou vždy sídlem nadbytku, činného rozumu, slušného chování a štěstí.*“⁴⁴⁶ O ignoraci vzácnosti však již bylo pojednáno právě u zmiňovaného Morellyho. Zajímavější bude podívat se na Owenovy ekonomické úvahy.

Owen se domníval, že zdrojem všeho bohatství je práce rukou, pouze však za předpokladu, je-li správně řízena. Pokud bude vedena správně, vzroste její cena natolik, že umožní žít dělníkům v pohodlí. Zároveň cena práce nikdy neklesne, a to ani v případě jakéhokoliv růstu počtu obyvatel a pracovních sil. Tedy teprve vědecké řízení práce by umožnilo společnosti neomezeně rozšířit výrobní síly, což doposud nebylo kvůli existenci soukromého vlastnictví možné. Na tomto základě požadoval Owen provést změnu standardu hodnoty. Tvrdil totiž, že „*Kořen zajiště všebo zlého jest milování peněz.*“⁴⁴⁷ Nejenom, že peníze byly pro Owena původcem zla, ale také pouze umělým standardem hodnoty, a to velmi špatně fungujícím. Ve skutečnosti však socialistům nevadí peníze jako takové, ale pouze fakt, že lidé mají své vlastní cíle. Peníze jsou pouze prostředkem k dosažení individuálních cílů. Někteří se pak mohou domnívat, že odstraněním prostředku zmizí i cíl.¹⁴⁸ Owen poté pokračoval, že zavedení papírových peněz je důkazem o tom, že je možné „...*zavésti jakoukoliv umělou hmotu, ať už má vnitřní*

*hodnotu nebo ne, jako zákonitý standard hodnot.*⁴⁴⁹ Dokonce si uvědomoval, jaké nebezpečí plynulo z existence Bank of England, když tvrdil, že prosperita a blaho občanů jsou jí vydány napospas. Dle jeho vlastních slov došel na základě hlubokého porozumění politické ekonomie k jednoznačnému závěru: „*Přirozenou měrou hodnot je v principu lidská práce čili spojení ruční a myšlenkové síly lidí k práci povolaných.*“⁴⁵⁰ Owen se vypořádal i s námitkou, že ne všichni lidé pracují stejně a není možné odhadnout průměrnou jednotku lidské pracovní síly. „*Avšak průměrná fyzická síla lidská, právě tak jako koňská, byla pro vědecké účely stanovena a obojího se nyní užívá k měření neživých sil.*“ namítnul Owen.¹⁵¹ Podobně jako došlo ke stanovení koňských sil, mělo dojít k vytvoření lidské výrobní síly a poté by byla stanovena její směnná hodnota za všechny ostatní statky. Stejně jako u Saint-Simona, můžeme i u Owena vidět pokusy o aplikaci metod přírodních věd ve vědách společenských. K zavedení tohoto měřítka hodnoty mělo dojít za pomoci několika legislativních opatření.

Kromě vytvoření nového měřítka hodnoty mělo jít pocho- pitelně o zrušení soukromého vlastnictví. To lze ilustrovat na několika příkladech. Například, prvním opatřením by dle Owena mělo být obdělávání půdy rýčem a nikoliv pluhem. Pokrok techniky a chemie totiž způsobil, že se vyrábělo více, než lidé dokázali spotřebovat. Owen se poté snažil objasnit, proč je rýč lepší než pluh, a poukazoval především na jejich vliv na půdu. Na argument, proč by někdo používal rýč, je-li pluh efektivnější, namítnul Owen, že to bylo způsobeno tím, že produkce je orientována na zisk a soukromí vlastníci těchto strojů se houževnatě drží těchto starých výrobních postupů. Parní stroj označil za pohromu pro společnost. Na jiném místě poté tvrdil, že: „*Hlavní zlo tkví v tom, že moc a kapitál jsou zcela ponechány v ruce majitelů. Druhé zlo, totiž vzrůst mechanické síly, je pouze vyvolán zlořádem monopolního postavení a*

nerovného rozdělení... ⁴⁵² Owen však nebyl zastáncem myšlenky, že stroje připravují dělníky o práci v pravém slova smyslu. Negativní efekty vždy spojoval se soukromým vlastnictvím. Owen poté představil několik dalších bodů, ve kterých shrnul detaily svého plánu na vytvoření nového společenského systému.

Nejprve bylo dle Owena nutné rozhodnout, kolik osob se má sdružit, aby byl zajištěn největší společenský, a tím i osobní prospěch. Sdružování ale mohlo samozřejmě proběhnout až po zdokonalení práce s rýčem! Až se tak stane, lidé by se měli sdružit do organizací, čítajících nejméně 300 osob, a to až do maxima 2000 osob. Owen však předvídal, že jako nejvhodnější se ukáže počet od 800 do 1200 osob. Tyto osady *„budou shledány schopnými soustředit v sobě všechny výhody, jež město i venkov mohou nyní poskytnouti, bez kteréhokoliv z oněch četných nepohodlí a zlořádů, jež se nutně vší na oba druhy společenského soužití.“* ⁴⁵³ Druhým úkolem by mělo být rozhodnutí, jakou rozlohu půdy bude daný počet obyvatel obdělávat. Rozloha půdy měla být taková, aby každé skupině osob stačila k produkci potravin a životních nezbytností tak, že by žádná skupina nebyla závislá na jiných. Co se zemědělských přebytků týče, byl by umožněn obchod. Zde se nabízí otázka, zda by lidé v těchto komunistických osadách spíše neumřeli hladu, protože snahy o autarkii výrazně narušují či dokonce znemožňují dělbu práce. O dělbě práce však Owen mimo jiné napsal, že: *„Tyto rozdrobené úkoly i zájmy jsou pouze jinými výrazy pro chudobu, nevzdělanost, plýtvání všeho druhu, pro všeobecnou protikladnost táhnoucí se celou společností, pro zločinnost, bídu a tělesnou i duševní slabost.“* ⁴⁵⁴ Dále pak tvrdil, že: *„Společnost, jsouc stále zaváděna teoretiky z pracoven, se dopustila v praxi skoro všech chyb, ale nikdy snad nechybila více, nežli když odtrhla dělníka od jeho potravy a učinila jeho existenci závislou na práci a nejistých dodávkách odjinud...“* ⁴⁵⁵ Velikost ideální osady se dle Owena měla odvíjet od počtu osob, přičemž za každou osobu do správy bylo

svěřeno od půl do půldruhého akru půdy. Osady by mohly mít od 600 do 1800 akrů, přičemž ideální by bylo opět 1200 akrů. Na tomto místě je zajímavé podívat se na fungování komunistických osad v praxi. Pipes popisuje případ virginské společnosti Jamestown, první trvalé osady v Americe, kde se lidé rozhodli žít dle komunistických principů. Tedy, že každý bude přispívat dle svých možností a dostávat dle svých potřeb. Po vypuknutí hladomoru zavedli tito komunisté soukromé vlastnictví, čímž došlo k desetinásobnému zvýšení produktivity. Jeden z přeživších tuto situaci později okomentoval: „*V minulosti, kdy naši lidé dostávali potravu ze společných zásob a pracovali společně na obdělávání půdy a osevu obilí, bylo běžné, že člověk, který se vyhýbal pracovním povinnostem... nevykonal za týden tolik přesně stanovené práce, kolik jí v současnosti musí odvést za den... Proto třicet lidí sklídilo méně obilí než tři, kteří pracují pro sebe...*“¹⁵⁶

Zatřetí bylo dle Owena nutné vyřešit opatření pro stravování, bydlení, odívání a pro výchovu dětí. Zde si již Owenova fantazie nezadala s tou Fourierovou. Co se bydlení týče, základem byla myšlenka, že je výhodné, pokud dělník bydlí blízko svého pracoviště. Bydlení by tedy mělo být ve středu pozemků. Owen se dále rozhodl vyhlásit válku všem dvorkům, úvozům, stezkám a ulicím, protože prý jsou zdrojem nesnází, jsou zdraví škodlivé a zhoubné pro všechna potěšení života. Zřejmě by tedy bylo nutné vše, co do té doby bylo postaveno, zbourat, a vystavět znovu, dle socialistických principů. Owen došel k závěru, že nejvýhodnější pro bydlení je, pokud mají obydlí půdorys čtverce nebo obdélníku, což je skutečně velmi inovativní. „*Všechny čtyři strany mohou být zařízeny na byty, tj. ložnice a rodinný pokoj pro dospělé členy osady, společné ložnice pro děti ve výchově, sýpky a skladiště pro rozmanité výrobky, hostinec nebo dům pro cizí návštěvníky, nemocnici atd. atd.*“, vyzdvíhal výhody obdélníku a čtverce Owen.¹⁵⁷ Na přímkách, procházejících středem rovnoběžníku, by mohly být vystavěny kostely,

modlitebny, školy, kuchyně či jídelny, ale pouze pokud by tyto stavby nepřekážely proudění vzduchu, slunečnímu svitu a byly pod neustálým veřejným dozorem, který by ovšem nic nestál a nikoho neobtěžoval. To, že se takové bydlení stále neprosadilo, znamená „...*naprostý nedostatek prozíravosti v řízení společnosti...*“⁴⁵⁸ Owen poté přistoupil k podrobnějšímu popisu ubytování v 2 až 4 poschod'ových domech. Byty v novém společenském řádu by byly značných rozměrů (bohužel blíže nespecifikovaných), ale zároveň velmi prosté. Příbytky by byly také dobře větrány a vytápěny nebo ochlazovány tím nejmodernějším způsobem, pomocí posuvných záklopek a ventilů. Vhodně umístěná kamna by vytápěla několik bytů. Vše samozřejmě s minimálními náklady a obsluhou. Z ložnic družstevníků by poté mělo být vidět do zahrad v okolí. Jídelny a kuchyně by nemělo být v bytech zapotřebí, protože vaření a stravování nemůže v novém systému probíhat jinak, než veřejně. Owen naplánoval, že by se jídlo chystalo v jednom podniku, kde by ho poté všichni osadníci jedli jako jedna velká rodina. Ten, kdo měl proti tomuto stravování námitek, byl dle Owena pouhým dítětem ve znalostech ekonomie sociálního života. Je prý evidentní, že kolektivní příprava pokrmů a stravování zabezpečí vše levněji a pohodlněji. „...*potraviny takto připravené, předložené se vším obledem na pobodlí, v čistých, prostorných, dobře osvětlených a příjemně větraných místnostech, ve společnosti dobře oděných, odborně vycvičených, vycovaných a informovaných druhů vládné povahy a příjemného vystupování, mohou stravě dáti chutnost i zajímavost, pak obyvatelé navrhovaných osad budou mít všechno to v znamenité míře.*“⁴⁵⁹ Neméně zajímavý byl Owenův názor na odívání. I zde prý totiž podle jeho názoru panovaly zcela směšné a absurdní zvyky. Zřejmě největším prohřeškem byl zvyk, co nejvíce se v zimě obléknout, i přesto, že se otužování ukázalo jako velice prospěšné. V novém společenském systému by tak bylo nutno podobným prohřeškům zabránit a odívání řádně naplánovat. Owen poté vyzdvihнул Římany a skotské horaly, což

byly prý jediné národy, které dokázaly zavést národní kroje, které byly nejenom účelné, ale také malebné. Střih těchto oděvů dodával postavě síly a mužné krásy. Owen dále vypožoroval, že sexuální jemnocit a slušnost je typický pro národy, které mají ve zvyku svá těla více odhalovat. Nově navržený oděv by tak měl být kombinací obojího. „*V přítomném případě doporučuje [váš referent Owen], aby chlapci nových osadníků byli oděni způsobem poněkud připomínající římský a boralský úbor, aby údy nebyly stěsnány, vzduch mohl cirkulovat přes každou část těla a byli vycvičeni k dosažení síly, činnosti, urostlé postavy a zdraví.*“⁶⁰ Totéž by samozřejmě platilo i pro dívky.

Velký prostor věnoval Owen vzdělání a výchově dětí. Tehdejší individualismus, který stál v protikladu k obecnému dobru, měl být způsoben špatnou výchovou a například i učením národohospodářů, kteří tvrdili, že konkurence a individuální úsilí prospívá celé společnosti.⁶¹ Owen namítal, že „*až poznají sebe samy a objeví podivuhodné důsledky, jež sdružování a sjednocování může přinést, uznají, že nynější struktura společnosti je tak protisociální, nepolitická a bez rozumu, jak se jen dá vymyslet.*“⁶² Individualismus se pro Owena rovnal neosvícenému stavu společnosti a barbarství. Na tomto místě již není překvapující, že školy by byly vhodně umístěné a ve tvaru obdélníku. Bude tak zajímavější zaměřit se na Owenův přístup ke vzdělávání lidu. „*Lidé jsou a vždy budou takoví, jací jsou a co se z nich udělá v útlém i pozdějším mládí.*“⁶³ Je zřejmé, že Owen viděl ve vzdělání mocný nástroj indoktrinace lidí, ze kterých by vytvořil nemyslicí masu, pouhé nástroje plánovače. Ostatně (nejenom) historie je plná příkladů, kdy bylo školství zneužito způsobem, jak by si to Owen představoval.⁶⁴ Tento způsob vzdělání plně zapadal do Owenova pohledu na člověka. „*Jedním z nejrozšířenějších zdrojů omylu a zla ve světě je mínění, že nemluvnata, děti i dospělí jsou činitelé spravující se vůli, kterou si vytvářejí sami a obracejí podle své vůle.*“; tvrdil Owen. Člověk v jeho pojetí je pouze výtvořem okolností,

bez jakékoliv vlastní vůle. Vytvářením vnějších podmínek a in-doktrinací lze poté vytvořit člověka dle představ plánovače. Poté pokračoval: „[Váš referent] Pokládá děti za bytosti, jejichž sklony, zvyky a city jsou vytvořeny za ně; mohou být dobré jen tehdy, když se vyloučí všechny myšlenky na odměnu, trest a soutěž; jestliže jejich charakter není takový, jaký by měl být, omyl pochází od jejich vychovatelů a okolností kolem.“¹⁶⁵ Ačkoliv měl Owen být vnímán jako továrník-lidumil, nebál se u výchovy a vzdělání lidí užít pojmů jako je „odchov“. Zatímco Saint-Simon by s neposlušnými lidmi nakládal jako s dobytkem, Owen by si z lidí vychoval ovce.¹⁶⁶ Oba by poté ještě tvrdili, že je to pro lidi nejlepší.

Owen se dále zabýval distribucí nadbytečných produktů, protože, jak již bylo zmíněno, problémy tehdejší společnosti nehledal ve výrobě, ale v distribuci. Poté, co by byly provedeny jím navržené změny, nikdy by se již nevyskytlo to, čemu se říká „zlé časy“. Základní změnou, kterou by bylo nutné provést, je odbourání konkurence. Konkurence dle Owena způsobuje, že se lidé bojí náskoku druhých, a kdyby se nesnažili na tento náskok reagovat, tak přijdou o živobytí. Odstraněním konkurence měl nový společenský systém zajistit větší množství výrobků, ale také jejich spravedlivější distribuci. „S tímto vědomím a s pocity, jež se z něho rodí, ustanou také tisícové síly brzdící vznik nového bohatství, a s nimi nesčetné motivy pro přelstívání, jež nyní prostupují všechny vrstvy společnosti.“¹⁶⁷ Owen se dále domníval, že odstranění konkurence bude mít blahodárné účinky nejenom v oblasti hospodářské soutěže. „Soudních dvorů, věznic a trestů nebude zapotřebí. Jsou nutností pouze tam, kde společnosti spočívá na demoralisujícím systému individuální soutěže...“¹⁶⁸ V málokteré otázce se však ekonomové shodnou tak, jak je tomu u významu konkurenčního procesu a jeho blahodárných účinků.¹⁶⁹ Nemá cenu zde příliš rozebírat hospodářské dopady konkurenčního procesu, protože jde o věci, které jsou známy studentům základních kurzů ekonomie.

Bude zajímavější se podívat na socialistické pojetí konkurence jako nenávislného boje. Například Mises poukázal na to, že i přesto, že se konkurence často plete s bojem, jedná se spíše o formu vzájemné spolupráce a koordinace. Ještě důležitější je uvědomit si, že existuje rozdíl mezi ekonomickou konkurencí a politickou. „*V totalitním systému se společenská soutěž projevuje ve snaze lidí získat si přízeň těch, kteří jsou u moci. V tržním hospodářství se soutěž projevuje ve skutečnosti, že obchodníci musí jeden druhého překonat nabídkou lepšího nebo levnějšího zboží a služeb a že kupující musí jeden druhého předčit nabídkou vyšších cen.*“⁴⁷⁰ Byla by to poté spíše Owenova řízená ekonomika, která by byla náchylná ke snahám získat výhody na úkor ostatních. V ekonomické konkurenci nelze o získání výhod mluvit tímto způsobem. Zde nerozhoduje plánovač na základě svých rozmarů, ale spotřebitelé. Skvěle vystihl tento rozdíl F. Oppenheimer, když definoval dva možné způsoby dosažení individuálních cílů – politické a ekonomické prostředky. „*Jsou jim práce a loupež, vlastní práce a násilné vyvlastnění práce druhých... Navrhují... nazývat vlastní práci člověka a ekvivalentní směnu lidské práce za práci druhých lidí „ekonomické prostředky“ uspokojování potřeb, zatímco jednostranné vyvlastnění práce druhých bude nazýváno „politické prostředky“...*“⁴⁷¹ Jak již bylo ukázáno na historickém příkladu, společnost, fungující na komunistických principech motivuje lidi, aby se stali černými pasažéry a žili na úkor ostatních, zatímco soukromé vlastnictví a konkurenční proces nevede k boji o politické výhody, nýbrž o spotřebitele.

ZÁVĚR

Ačkoliv Owen, podobně jako Fourier, již od roku 1817 předvídal, že změna společenského systému je na spadnutí, nezbývá opětovně konstatovat, že se také mýlil. I přes všechny jeho neúspěchy při zavádění socialistických opatření¹⁷² je až fascinující,

jaký měl Owen vliv nejen na pozdější socialistické myšlení, ale také praktickou hospodářskou politiku. Byly to právě Owenovy neutuchající snahy o zavádění socialistických opatření, které Marx a Engels vyzdvihovali.¹⁷³ Marx dokonce poznamenal, že ony utopistické myšlenky, za které se Owenovi vysmívali, jsou dnes (v době psaní 1. dílu Kapitálu) obsaženy v každém továrním zákonu.¹⁷⁴ Co by poté asi říkal Owen na dnešní společnost? Lze se domnívat, že by utopickým socialistům nestačila ani jejich bujná fantazie, aby si mohli představit dnešní hospodářsko-politická opatření. Ona Marxova poznámka, kterou jsem zmínil, je nakonec velice pravdivá. To, co dříve bylo utopickým socialismem, je v dnešní demokratické společnosti standardem.

THOMAS MORE

O IDEÁLNÍM STÁTU

Při studiu utopického socialismu není možné opomenout samotného autora slova *Utopie*, dalšího Angličana, Thomase Morea. Ve svém románu *Utopie* představil More pomocí dialogů svou vizi ideálního státu – Utopie. Tím se zároveň stal prvním z řady autorů moderních utopických románů.¹⁷⁵ Na druhou stranu, jeho vliv na teorie „vědeckých“ socialistů je zanedbatelný. „*Jeho názory... nepřesahují rámec utopického socialismu, jak ani jinak nebylo možné v době feudálního způsobu výroby a jemu odpovídajícímu způsobu myšlení.*“

Thomas More se narodil v Londýně roku 1478. Po studiu na latinské škole začal chodit na oxfordskou univerzitu, kde studoval latinu a řečtinu. Po dvou letech na Oxfordu začal More studovat práva. Po dokončení studia se stal velice úspěšným právníkem, ale stále toužil po mnišském životě. Jak upozornil Kuehnelt-Leddihn, Moreovy rovnostářské představy mohly vycházet právě z monasticismu. Na tom by samozřejmě nebylo nic špatného, protože mnišství předpokládá dobrovolné vzdání se „ekonomických a materiálních výhod“ či možností volby, ačkoliv klášterní život poskytoval pravidelnou práci, bezplatnou zdravotní péči a základní materiální zabezpečení. V teoriích socialistů se poté často na tuto dobrovolnost zapomíná a většina těchto klášterních opatření je definována legislativně. To samé platí i pro Moreovo nejznámější dílo *Utopie*, které se dočkalo prvního vydání již v roce 1516. More však nebyl spisovatelem „na plný úvazek.“ Kromě provozování právní praxe byl již od roku 1504 členem parlamentu. Dále byl diplomatem Jindřicha VIII. a zkušenosti, které posbíral během

svých cest, využil právě při psaní Utopie. Moreova politická kariéra skončila až ve 30. letech 16. století se vznikem anglikánské církve, kdy More odmítl uznat Jindřicha VIII. za hlavu nově vznikající církve. More byl nakonec obžalován ze zrady a odsouzen k smrti. V červnu 1535 byl popraven.

NAPRAVENÝ LIBERTARIÁN MORE

Před samotným popisem onoho skvělého a ideálního státu v řeči Rafaela Hythlodai se v první knize odehrál poměrně zajímavý rozhovor. More v tomto rozhovoru představil ideální právní systém či zpochybňoval existenci společnosti bez existence soukromého vlastnictví. Poté se však slova ujal právě Rafael, který měl to štěstí navštívit Utopijské a viděl na vlastní oči, že takový systém nejenom funguje, ale že na světě není lepšího společenského uspořádání. More však nejprve představil právní systém dalšího smyšleného národa Polyleritů, žijícího kdesi v Persii, a to při diskusi o zločinu a trestu. Některé z těchto myšlenek jsou vskutku libertariánské. Daně zde měly být nízké, povinná vojenská služba neexistovala a lidem bylo umožněno žít dle svých vlastních principů. Nejzajímavější byl však jejich právní systém. „...*lidé, kteří jsou usvědčeni z krádeže, vracejí, co odcizili, vlastníkovi, nikoliv, jak se jinde obvykle děje, vladařovi; Polylerité totiž soudí, že vladař má na ukradenou věc právě tak málo práva jako sám zloděj.*“⁴⁷⁶ Na skutečnost, že zločin se týká vždy dvou konkrétních osob či skupin se dnes často zapomíná a do hry vstupuje „veřejnost“, přičemž předmět sporu a odškodnění jsou konfiskovány do státní kasy. Polylerité však měli nechávat odškodnit oběť krádeže. „*Jestliže věc zanikla, odhadne se její cena a zaplatí z majetku zlodějí.*“⁴⁷⁷ Nakonec i v případě, že zloděj na odškodnění nemá, je odsouzen k práci, ze které je odškodnění splaceno. „*Konečně na několika místech je nenechávají pracovat o veřejných*

*pracích, nýbrž jak právě který soukromník potřebuje námezdných sil, tak si na tržišti na ten den najme práci tobo neb onoho...“¹⁷⁸ Z podobných principů pak vychází například kniha Morrise a Lindy Tannehillových *The Market for Liberty*.¹⁷⁹ Ti například tvrdí že: „Když agresor způsobí ztrátu, poškození nebo zničení věci nevinného člověka, spravedlnost vyžaduje, aby agresor zaplatil za svůj zločin. Nikoliv však propadnutím části svého života „společnosti“, ale odškodněním ztráty oběti a zaplacením všech výdajů přímo spojených s agresí...“¹⁸⁰*

V diskusi se dále probírala například manipulace s penězi a okrádání lidu ze strany panovníka a jeho rádců, kteří pouze spekulují jak nahromadit co největší poklady. Kritizováni byli panovníci, kteří se pomocí zlehčování mincí snaží splatit své dluhy. Tuto praxi potvrdil například Rothbard. „...mincovny všechny mince v království roztavily a přerazily, lidem daly zpět stejný počet „liber“ či „marek“, ale tyto mince byly již lebcí. Zbylé unce zlata a stříbra zbyly v kapse krále, který je používal na krytí svých výdajů.“¹⁸¹ Jako další příklad okrádání lidu je uvedena předstíraná hrozba války, která vede k většímu výběru daní, a poté vládce předstírá, že vše vyřešil diplomaticky a ušetřil tak spoustu lidské krve.¹⁸² Vše je způsobeno tím, „...že žádné množství zlata není dosti velké pro vladaře, kteří musí vydržovat vojsko.“¹⁸³

Na závěr diskuze, kdy již Rafael prosazoval myšlenku, že kde existuje soukromé vlastnictví, se vše měří penězi, a státní zřízení tak nikdy nemůže být spravedlivé a prospěšné, More stále namítal, že takové zřízení nemůže fungovat. „...mně se naopak zdá, že nikdy nelze příhodně žít tam, kde je vše společné. Vždyť kterák by mohla stačit zásoba hmotných statků, jestliže se každý odtahuje od práce, když ho ani nepobízí vyhlídka na vlastní zisk, a naopak spoléhání na cizí přičinlivost ho dělá lenivým?“, ptal se More. Poté pokračoval, že „...i kdyby byli podněcováni nedostatkem, když by však žádný zákon nedovoloval podržeti jako své, co by kdo získal, zdaž by nutně nevznikal nezdravý stav se stalým

*vražděním a vzpourami?*¹⁸⁴ Na rozdíl od Morea měl však mít Rafael tu výhodu, že vše viděl v Utopii na vlastní oči a poznal, že takové zřízení nejenom funguje, ale je také ideální. More tak nakonec podlehl své zvědavosti a nechal si podrobně popsat onen skvělý ostrovní stát. Po vydatném obědě se Rafael pustil do vyprávění, o čemž již pojednává kniha druhá.

UTOPIE

Utopie nebyla vždy tím nejlepším státem. Lid tohoto ostrova, dříve zvaného Abraxa byl nevzdělaný a drsný. Změna přišla až s příchodem muže jménem Utopus, který když tuto zemi dobyl, dokázal z tamějších domorodců vytvořit tu nejlepší společnost. Nyní se pokusím v krátkosti představit život v tomto ostrovním a údajně ideálním státě.

V Utopii nalezneme 54 měst. Stejně jako v případě dalších utopických socialistů, aby něco mohlo být ideální, musí to být unifikované. Těchto 54 měst tak je „...*vesměs prostorných a velkolepých, s jazykem, mravy, zřízením a zákony naprosto stejnými; všechna mají stejné rozvržení, a...vesměs stejný vzhled.*“¹⁸⁵ Všechna města jsou samozřejmě vhodně umístěna, aby cestování mezi nimi netrvalo déle než den. Podobně ideálně byly každému městu přiděleny polnosti. Ačkoliv jsou všechna města v Utopii vesměs stejná, existuje jedno, které se vyznačuje tím, že v něm sídlí senát, a dá se tedy označit za město hlavní. Podobně jako Fourier a Owen, popsal i More relativně podrobně všechny detaily tohoto města, včetně rozměrů ulic, provozu v nich, či ochrany před větrem tak, jak to geniální plánovač vymyslel (proslýchá se, že za rozvržením měst stál samotný Utopus). Mnohem zajímavější je však řešení otázky, že vše, a tedy i domy, mají být společné. „[Domy] *Dokonce mají také dvojkřídlé dveře, jež se dají otevřítí lehkým ručním zátahem a pak*

*samy sebou se zavírajíce vpouštějí do domu kobokoli – do té míry není tu nikde nic soukromého. Ostatně samy domy si vždy po deseti letech vyměňují losováním.*⁴⁸⁶ To samé platí pro přilehlé zahrady. Nikdo tak není vlastníkem, nýbrž pouze dočasným správcem. Dle Morea vede toto vlastnické uspořádání ke skvělé péči o tento majetek, a to nejenom pro potěšení, ale také ve vzájemné horlivosti soutěží, kdo bude mít zahrady nejkrásnější. Například Rothbard však vysvětlil, že motivace budou přesně opačné. „Dočasní vlastníci“, kteří vlastní pouze současné využívání zdrojů, budou nakládat se zdroji neekonomicky.¹⁸⁷ More by však namítal, že to, co postaví otec, nechá nehospodárný dědic rozpadnout. Jakákoliv ekonomická úvaha za tímto tvrzením ale chybí.

Rovnost samozřejmě platí i v zaměstnání. Všem bez rozdílu pohlaví je nakázáno pracovat v zemědělství. To je samozřejmě dáno tím, že v Moreově době nelze mluvit o průmyslové revoluci a odpadá tak problém průmyslového proletariátu. Všichni obyvatelé Utopie se tak již od dětství povinně vzdělávají v zemědělství, a to nejenom ve škole na poli teorie, nýbrž i prakticky, hrou na polích. Kromě rolnictví se každý musí naučit ještě jednomu povolání – od vlnářství, přes zednictví, po práci se dřevem a železem. Bývá zvykem, že se toto druhé zaměstnání dědí po otci. Zajímavý je však způsob řešení, pokud by měl někdo zájem o jiné povolání, než měl jeho otec. „*Táhne-li však někoho srdce jinam, je adopcí převeden do kterékoli rodiny toho řemesla, o něž projevuje zájem; přitom se nejen otec, nýbrž i úřady starají o to, aby se dostal k vážnému a početnému hospodáři.*“⁴⁸⁸ Dítě má před sebou tedy skutečně zajímavou „možnost volby“. Na pracovní morálku dále dohlíží specializovaný úředník. Kontrola spočívá v odhalování zahálky a v tom, zda každý plní svědomitě své úkoly. Nejde však o nucení k práci od rána do večera, což je prý běžným jevem ve společnosti založené na soukromém vlastnictví. Běžný pracovní den Utopijských

trvá 6 hodin – 3 hodiny dopoledne a 3 po obědě (ve veřejných jídelnách) a náležitém odpočinku. Spát chodí všichni stejně, a to o osmé hodině večerní. Každý člověk má právo spát celých 8 hodin. Zbylý volný čas může každý věnovat čemu chce. Nesmí jej však trávit ve zhýralosti a otupělosti („*Kostek a podobných nezapných i zhloubných ber vůbec neznaží.*“).¹⁸⁹ Není překvapivé, že většina lidí se ve svém volném čase vzdělává na přednáškách, které probíhají již od brzkého rána. Ti prostší duchem, co netouží po vzdělání, se většinou dobrovolně věnují svému povolání, za což dostávají pochvalu, protože je to dobré pro stát. Není překvapením, že všeho se vyrobí v dostatečném, ne-li dokonce v nadbytečném množství, protože pracovní systém Utopijských nevede k nečinnosti (především u žen!) a ke zbytečným zaměstnáním. „*Považ... , jak málo i z těchto pracujících se oddává řemeslům nezbytným, vždyť tam, kde vše měříme penězi, musí se nezbytně provozovat mnoho řemesel zhlola nicotných a zbytečných, která slouží jen k přepychu a požitkářství.*“¹⁹⁰ Mezi opatření šetřící práci patří i zákaz oděvnictví. Všichni musí mít stejný oděv, který se vyrábí zásadně v rodinách (zda stříh pochází od samotného Utopa není bohužel známo). Oděv je pochopitelně líbivý na pohled a vhodný pro tělesný pohyb. V létě ochrání před vedrem a v zimě zase před mrazem. Zatímco všude ve světě se člověk nespokojí s 10 pestrobarevnými oděvy, Utopijským postačí jediný oděv na 2 roky.

V Utopii jsou také pečlivě regulovány společenské vztahy. Je tak například stanoven počet členů, který může mít každá rodina. Minimum dospělých členů rodiny je 10 osob a maximum 16. Pokud existují rodiny, které se vychylují od stanoveného počtu různým směrem, jsou úředníky „přebyteční“ členové rodin převáděni do rodin, kde není splněn plánovaný počet osob. More samozřejmě nebyl jediný socialista, pro kterého byla tradiční rodina přežitkem a měla by být obětována společnosti. Tyto představy

byly živé ještě ve 20. století, a dokonce docházelo k pokusům o jejich realizaci. V Utopii si dále dokázali poradit i s případy, kdy přírůstek obyvatel celého ostrova přesáhl plánovaný počet. Úředníci „...pak odepíší z každého města příslušný počet občanů a vyšlou je jako osadníky na nejbližší pevninu...“¹⁹¹ Na tomto místě je možné připomenout onu Saint-Simonovu myšlenku, že s lidmi se bude nakládat jako s dobytkem. Stejně tak Owenovu vizi odchovu lidí. I v případě Utopijských, jakožto zástupců ideálního státu, musí mít plán přednost před svobodou jednotlivce.

Systém rozdělování výrobků je podobný jako u Morellyho. Ve středu každé městské čtvrti je tržiště, kde jsou k dostání všechny vyrobené předměty. Jako v každé ideální socialistické společnosti zde samozřejmě nemají peníze. Každý si zde tak bere, co potřebuje bez jakékoliv úhrady. „Proč by totiž mělo být cokoli odepráno, když jednak všeho je více než dost, jednak není naprosto obavy, že by někdo chtěl žádat více, než potřebuje?“; tázal se v rozhovoru Rafael.¹⁹² Poté došel k závěru, že sobectví a chamtivost jsou způsobeny nejistotou, která je běžná v normálním světě. Později však upřesnil popis fungování tržiště s tím, že nejdříve „nakupují“ veřejné síně (např. jídelny), a teprve poté mohou být vyřízeny požadavky prostého lidu. Lidé však nic nechtějí, protože by to prý bylo nečestné a nikdo se nechce stravovat mimo veřejné jídelny.

Regulováno je i cestování po Utopii. Ten, kdo touží po cestování či návštěvě přátel v jiném městě, musí požádat o povolení. Člověk, který by se odvážil cestovat bez povolení panovníka, je pokládán za zběha a byl by přísně potrestán. Kdo by tento zločin provedl vícekrát, stal by se otrokem. Tato opatření jsou prý nutná jako ochrana proti zahálce. I ten, kdo získá povolení k vycestování do jiného města, je povinen na své cestě vykonávat své povolání. Ona pracovitost a slušnost obyvatel Utopie je tak dána spíše donucovacím aparátem než společenským uspořádáním, které dává

vyniknout těm nejlepším vlastnostem člověka. „*Není tu vináren, není pivnic, nikde nevěstince, žádná příležitost ke zkažení mravů, žádná místa ke ukrývání nebo tajným schůzkám, nybrž přítomná pobotovost očí všech lidí činí nezbytným věnovat se... práci...*“⁴⁹³ Navzdory všemu, co doposud bylo řečeno, je v Moreově díle považována Utopie za stát, kde se lidé těší vysoké míře svobody. Stejně jako u ostatních socialistů však i More zřejmě považoval za skutečnou svobodu odstranění nutnosti ekonomické volby. „*Vždyť co může být bohatšího než žít zcela bez jakékoli starosti...*“⁴⁹⁴, napsal More. Totální podřízení lidu centrálnímu plánovači je poté malá cena za materiální bezpečí. Ve skutečnosti samozřejmě socialismus kvůli absenci racionální ekonomické kalkulace vede spíše k opačným výsledkům – nesvobodě a bídě. Nebo jak trefně poznamenal Mises: „*Není to volba mezi dvěma ekonomickými systémy. Je to volba mezi kapitalismem a chaosem.*“⁴⁹⁵ Vždyť i zatímco Mises tvrdil, že jediná svoboda, která člověku v totalitním režimu zůstává, je spáchat sebevraždu, v Utopii se dokonce i senátem neschválená sebevražda „trestala“ zákazem pohřbu.¹⁹⁶

To, že v Utopii nemají peníze, již bylo zmíněno výše. I přesto však Utopijští získávají veliké množství zlata a stříbra prostřednictvím mezinárodního obchodu. A protože cenu těmto drahým kovům přidělila pouze lidská pošetilost, nikoliv příroda, tak dle tohoto s těmito kovy v Utopii také zacházejí. A i kdyby náhodou někdo zatoužil po zlatě, způsob jeho uložení by měl tyto jedince také odradit. V Utopii tak nejsou zřízeny pokladnice, ani se z drahých kovů nevyrobějí ozdobné předměty. Geniální plánovač vymyslel, že nejlepší způsob uložení zlata je výroba zlatých nočníků a nádob, které se často špiní. Takto „zaneřádné“ nádoby by poté nikdo neukradl. To ovšem není jediný způsob uložení drahých kovů. „...z těchž kovů se u nich dělají řetězy a tlusté okovy, kterými spoutávají otroky.“⁴⁹⁷ To, že i v „ideálním“ a rovnostářském státě existovalo otroctví, bylo již naznačeno. Otroky získávají Utopijští

dvěma způsoby. První druh otroků, se kterými je zacházeno lépe, pochází z cizích zemí. Tam je buď nakoupí, ale existují i případy, že se lidé těchto „ne-ideálních“ národů sami hlásí do otrocké služby v Utopii, protože je to stále lepší než žít ve světě, kde existuje něco jako soukromé vlastnictví. Z toho také vyplývá, že otroci jsou ve státním vlastnictví. Druhým zdrojem otroků jsou zločinci z Utopie. S nimi se ovšem zachází velice krutě, „protože se nedovedli zdržeti zločinu přesto, že byli tak přeslavnou výchovou znamenitě vyzbrojeni k řádnému životu.“¹⁹⁸ Ve své podstatě jsou sice otroky všichni v socialistické společnosti, ale v Utopii může člověk z otroctví propadnout do ještě horšího otroctví. Všichni otroci jsou poté v Utopii spoutáni v řetězech (zlatých!) a nuceni k soustavné práci. Kromě toho, že do otroctví může tedy propadnout člověk, který bez povolení opustil své bydliště, otroctvím se dále trestá například cizoložství. Přísnost manželských zákonů potvrzuje i skutečnost, že pokud je někdo usvědčen z cizoložství dvakrát, je odsouzen k smrti. Tyto zákony poté například pamatují i na to, čemu bychom dnes říkali „ochrana spotřebitele“. Vzhledem k tomu, že je pohlavní styk před vstupem do manželství přísně zakázán, nemůže dojít k odhalení tělesných vad manželů, které by později mohly znemožnit tělesnou rozkoš (mezi tělesné rozkoše Utopijští dále řadí drbání a vylučování) či způsobit znechucení po celý život. Je tak úředně ošetřeno, že před uzavřením sňatku musí proběhnout vzájemné předvedení nahých těl budoucích manželů za asistence počestných a zkušenějších osob.

„Ale ať je to s jejich zásadami jakkoli, o tom jsem zajisté pevně přesvědčen, že nikde není ani národa znamenitějšího, ani státu šťastnějšího.“ shrnul život v Utopii Rafael.¹⁹⁹ Není poté divu, že podobně jako ve Fourierově falanze se tento skvělý život v ideálním uspořádání projevuje v dobrém tělesném a duševním zdraví obyvatel Utopie. Utopijští jsou čilí, zdraví a mají více sil než cizinci. Přitom stačilo,

aby plánovač rozhodl, jak se mají lidé oblékat nebo čím se stravovat ve společných jídelnách. Oplývají také duševními kvalitami – jsou vlídní, vtípní a při studiu neznají únavy. „*A tak když v duchu přebližím a převracím všechny ty státy, které dnes všude po světě vztekávají, nepřipadá mi to – Bůh mi buď milostiv – jako nic jiného než jako spiknutí bobáček... Kdo by nevěděl, že podvody, krádeže, loupeže, rvačky, zmatky, spory, vzpoury, vraždy, zrady a travičství, jež byly každodenními tresty spíše jen pokutovány než zbržděny, odumírají spolu se zánikem peněz?*“, dokončil Rafael své úvahy o společenském uspořádání.²⁰⁰

ZÁVĚR

Ačkoliv je Moreova Utopie výrazně starší než doposud představená díla, svým obsahem nevybočuje z rámce utopického socialismu. Ne nadarmo se Utopii často říká „první komunistický manifest“, navzdory tomu, že je samotná myšlenka socialismu a komunismu výrazně starší.²⁰¹ Stejně jako v předchozích kapitolách, i u Morea je možné nalézt předpoklad, že odstranění soukromého vlastnictví a peněz zázračně změní člověka ve vyšší a lepší bytost. V předchozích kapitolách bylo vysvětleno, že vlastnictví vzniká z důvodu vzácnosti zdrojů našeho světa. Socialisté poté zřejmě doufají, že s odstraněním vlastnictví zmizí i vzácnost, ale jedná se o stejnou iluzi jako, že zrušení peněz odstraní individuální cíle nebo že zahřívání teploměru zvýší teplotu. Na reálných podmínkách se nic nemění. Důsledkem takovýchto pokusů o zavedení socialistické společnosti a tedy i „ideálního státu“, jak jej More představil, by však opětovně byla ztráta individuální svobody a nástrojů ekonomické kalkulace. I přes zajímavé myšlenky představené v úvodu knihy se tak popis „ideálního státu“ zvrhává v popis státu totalitního a policejního.

DODATEK

PROUDHON VS. BASTIAT – DEBATA O ÚROKU

LUKÁŠ NIKODYM

Cílem této kapitoly je poukázat na roli ekonomické teorie v rámci debaty mezi Frédéricem Bastiatem a Pierrem Proudhonem, která byla zaměřena na legitimitu úroku. Dle slov Rodericka Longa nebyla tato debata dosud analyzována prostřednictvím ekonomických nástrojů. K zapomenutí této debaty přispěl pravděpodobně fakt, že samotná diskuse probíhala v období před marginalistickou revolucí, a tudíž dnes ztrácí na významu. V tomto textu však spor Bastiata s Proudhonem slouží k ilustraci důsledků, ke kterým vede odmítnutí ekonomie jako celku. Tyto závěry tak mají význam i pro další debaty, které v historii proběhly, stejně jako pro samotné libertariánské hnutí.

HISTORICKÉ UKOTVENÍ SPORU

Bylo by chybou se domnívat, že debata, kterou spolu vedli Frédéric Bastiat a Pierre Proudhon v letech 1849–1850, je ojedinelou událostí. Problematika úroku a lichvy je pravděpodobně nejstarším ekonomickým tématem vůbec.²⁰² Již od starověku probíhaly debaty o úroku, které byly úzce spojeny s debatami o produktivitě výrobních faktorů. Tomáš Akvinský a scholastikové se také zabývali úrokem, lichvou a otázkou jejich morální

přípustnosti. Později se pak fyziokraté a později kameralisté zabývali produktivitou výrobních faktorů, což implikuje i zájem o existenci úroku a renty. Ačkoli tyto debaty jsou dnes považovány za počátky ekonomického myšlení, je důležité si uvědomit, že se nejednalo o ekonomické debaty v pravém slova smyslu, ale spíše o debaty etického a morálního charakteru.²⁰³ Debata mezi Bastiatem a Proudhonem je tak spíše pokračováním sporů o legitimitu úroku, která trvá více než 2 000 let. Zároveň se nejedná o debatu v historii ojedinělou. Již jsem zmínil otázku produktivity výrobních faktorů, a s tím spojenou otázku pozemkové renty. Problematika vlastnictví půdy, její produktivity a následně existence pozemkové renty, je ve své podstatě druhou stranou téže mince, kdy na straně jedné je otázka produktivity kapitálu a úroku, na straně druhé otázka půdy a renty.²⁰⁴ Další významnou debatou 19. století, která dále souvisí s debatou o úroku, je pak, slovy Jésuse Huerta de Soto, tzv. spor o chybnou doktrínu common law. V tomto sporu se řešilo, za jaké kontrakty – služby, je možno přijmout peněžní kompenzaci, a jaké služby jsou bezplatné. Taková debata logicky úzce souvisí s problematikou úroku tak, jak jí vnímal především Proudhon.²⁰⁵

Je tedy zřejmé, že debata mezi Bastiatem a Proudhonem není první ani ojedinělou ekonomicko-právní debatou svého druhu. Jedná se o jednu z velkých debat 19. století, které spolu však úzce souvisí a dodnes nejsou přesvědčivě ukončeny. Jde však pravděpodobně o první známou debatu mezi socialisty a liberály.²⁰⁶ Je proto důležité zasadit debatu o úroku do souvislostí nejen s dalšími spory, ale především do kontextu tehdejší převládající ekonomické teorie a nově vznikajících směrů. Nejdůležitější pro samotnou argumentaci je fakt, že spor mezi Bastiatem a Proudhonem probíhal v době před tzv. marginalistickou revolucí, tj. před rokem 1871. Z klasických ekonomů měl ve Francii významný

vliv logicky Jean-Baptiste Say, nicméně stejně jako další zástupci klasické politické ekonomie (Adam Smith a David Ricardo), byl v zasetí pracovní teorie hodnoty. Otázkou tedy je, jakým způsobem ovlivnil tento fakt samotnou debatu.²⁰⁷ Zároveň je důležité upozornit, že v opozici vůči liberalismu tehdejší politické ekonomie se ve Francii formoval před-marxistický utopický socialismus. Je zřejmé, že tento směr neměl zásadní vliv (ve srovnání s klasickou politickou ekonomí), ale jsem přesvědčen, že mohl do jisté míry ovlivnit vznik Proudhonova socialismu, který nevznikal pouze v opozici k liberalismu a kapitalismu, ale také v opozici vůči utopickému „státnímu“ socialismu. Díky tomu je debata mezi Bastiatem a Proudhonem zajímavá i tím, že se nejedná o klasickou debatu mezi liberály a socialisty (jako např. spor o ekonomickou racionalitu socialismu), ale že se jedná o debatu mezi dvěma frakcemi tehdy vznikající libertariánské tradice.

V rámci historického „ukotvení“ debaty lze tak diskutovat i význam debaty pro současnost, i přesto, že se jedná o debatu v rámci před-marginalistického ekonomického myšlení. Význam ale jistě má právě při formování libertariánského hnutí. Tato debata, která stála na samém počátku vzniku libertariánství jasně ukazuje, že se nejedná o homogenní (a silně „pravicově“ orientované) hnutí, za které je dnes často mylně považováno. Zároveň tato debata ukazuje, jak obtížné je ve sporech socialistů a liberálů dojít k nějakému výsledku. Ze sporu Bastiata a Proudhona vyplývá, že obě strany jsou schopny velice dobře identifikovat problém, ale jejich řešení jsou neslučitelná.²⁰⁸ Zároveň se však ukazuje, že stejně jako v případě dalších sporů, nejsou socialisté schopni dostatečně přesvědčivě reagovat na poli ekonomické teorie.²⁰⁹ Debata o úroku je tak první v „tradiční“ sporů, které byly ze strany socialistů ukončeny s tím, že není o čem debatovat, protože pravda je na straně socialistů a další výměna názorů tak

postrádá smysl. Spory tak zůstaly dodnes neukončeny bez jasného vítěze.²¹⁰ V neekonomických kruzích tak často převládá názor, že liberálové tyto spory prohráli. Nyní však vzniká prostor pro znovuotevření těchto debat. Například Roderick Long, který se podílel na zpracování debaty mezi Bastiatiem a Proudhonem, si uvědomuje nedostatečnost znalostí ekonomie mezi libertariány v tradici 19. století, a snaží se tak angažovat současné ekonomy a oživit debatu, která dodnes nemá svého vítěze.

POČÁTKY DEBATY

Samotná debata vznikla jako reakce na Bastiatovy publikace *Kapitál a úrok* a *Co jsou peníze*. Sám Proudhon se z počátku v debatě neangažoval a celý spor tak v podstatě započal jeden z editorů Proudhonova časopisu *Le Voix du Peuple*, Charles-Francois Chéve. Záhy byl však vystřídán samotným Proudhonem, který byl přesvědčen, že je schopen lépe argumentovat proti Bastiatově obhajobě existence úroku. Mezi 22. říjnem roku 1849 a 7. dubnem roku 1850 došlo k výměně 14 dopisů mezi Bastiatiem a Proudhonem, které byly následně oběma stranami publikovány jako argumenty v jejich prospěch. Již 11. února 1850 však došlo ze strany Proudhona k ukončení debaty z důvodu „znechucení Bastiatovou neschopností argumentovat“. Na poslední Bastiatův dopis z dubna 1850 tak již nikdo nereagoval. Hned první dopis Chéveho adresovaný Bastiatovi a jeho následná reakce, vyvolává velice zajímavé otázky. Ačkoli Chéveho argumentace postrádá ekonomický podklad, je možné jeho tvrzení minimálně ekonomicky analyzovat.

OTÁZKY PLYNOUCÍ Z DEBATY

Hned v úvodu reakce na Bastiatovo dílo *Kapitál a úrok* jsou definovány principy protistrany, které dle jejího názoru vylučují existenci úroku jako takového. Stejně tak jsou vzneseny otázky o legitimitě úroku. Principy, které dle Chevého (respektive Proudhona) vylučují existenci úroku, jsou *reciprocita (reciprocity)*, *vzájemnost (mutuality)* a *ekvivalence služeb (equivalence of services)*.²¹¹ Obě strany kontraktu mají směniti identické služby či služby identické hodnoty. Princip ekvivalence pak zajistí, aby ani jedna ze stran kontraktu nemohla realizovat úrok, na který je nahlíženo jako na krádež.²¹² První otázkou, která plyne z Chevého reakce na Bastiatovo dílo tak je, zdali je úrok legitimní. V souvislosti s existencí úroku se Bastiat ptá, jestli je skutečně úrok daní ze spotřeby, uvalený na náklady dělnické třídy, jak tvrdí socialisté. Poté je také nutné se ptát, je-li každý úrok či renta lichvou, i pokud je smlouva uzavřena dobrovolně. Poslední otázkou, která následně plyne z úvodu celé debaty, je problematika přirozené úrokové míry, která je dle Chevého rovna nule.²¹³

Sám Proudhon se však nesnaží na tyto otázky odpovědět, jelikož je považuje za zodpovězené, tj. říká, že úrok není legitimní. V otázce historie vzniku peněz a úroku dospívá k závěru, že úrok mohl být legitimní v éře absolutismu, který ovšem pro něj končí v roce 1789. S pádem absolutismu podle Proudhona padají i zákonná privilegia, mezi která se řadí i úrok a renta. Od té doby je tak úrok nelegitimní a Proudhon přichází s vlastním řešením, jak dosáhnout společnosti bez lichvy (renty a úroku), protože se jedná již o nelegitimní nástroj (krádež). Rozvíjí tak tzv. teorii bezplatného úvěru, jejímž cílem je dosáhnout společenského optima, za který samozřejmě považuje socialismus.²¹⁴ Na rozdíl od pozdějších socialistů však není Proudhonovým

cílem vytvoření beztřídní společnosti. Jeho vize spočívá v konečné rovnosti příjmů pro dělnickou třídu i kapitalisty, nikoli v samotné destrukci této třídy. Vzájemnost a ekvivalence totiž v jeho vizi společnosti implikují, že dělnická třída bude zároveň třídou kapitalistů.

PROUDHONOVO EQUILIBRIUM

Proudhonova vize socialismu tedy spočívá v „dokonalé rovnosti“ a odstranění privilegií, která umožňují realizaci renty a úroku. Odstranění privilegií povede k vyrovnání lidských schopností, což se následně projeví v konečné ekvivalenci příjmů.²¹⁵ Takový stav je pak společensky optimální situací. Otázkou však je, jakým způsobem lze takového „optima“ dosáhnout? Prvním krokem k realizaci je pak dle Proudhona reforma daňové soustavy, která by spočívala ve zrušení všech daní a zavedení jediné daně, která bude uvalená na kapitál.²¹⁶ Zároveň, budou-li dodržovány již zmíněné principy vzájemnosti a ekvivalence, dojde k odstranění úroku, a v důsledku toho se kontrakty stanou bezplatnými. Kvůli tomu dojde k poklesu motivací k akumulaci kapitálu, což si správně uvědomuje i Proudhon. To je však jeho cílem, protože dle argumentace socialistů je nesprávné a nemorální, že bohatství společnosti je tvořeno akumulací kapitálu v rukách jedné třídy.²¹⁷ Cílem daňové reformy a dodržování principů je přechod od akumulace kapitálu k cirkulaci kapitálu. Růst bohatství by tak byl důsledkem cirkulace, nikoli akumulace kapitálu, což v závěru implikuje, že nebude docházet k hromadění bohatství v rukách třídy kapitalistů, ale rovnoměrně v rámci celé společnosti.

Proudhonova vize tak zcela logicky naráží na několik zásadních problémů, které si Bastiat velice dobře uvědomuje. Velice správně diskutuje problém spojený s motivací tvorby a obnovy kapitálu.

Za situace, kdy existuje kapitálová zásoba, lze Proudhonův systém zavést, ale je pouze otázkou času, kdy se kapitál opotřebí a bude potřeba jeho obnovy a vzniku nového kapitálu.²¹⁸ Je zřejmé, že následně nebudou existovat motivace k tomu, aby kapitál někdo tvořil či obnovoval. Je-li tvorba kapitálu umožněna díky odložené spotřebě, je ve své podstatě úrok nutnou podmínkou k tomu, aby kapitál vznikl a mohl být akumulován. Nejde tedy pouze o tvorbu kapitálu, ale o prvotní tvorbu úspor, které následně vznik kapitálu umožní. Kvůli těmto chybějícím motivacím je Proudhonův systém od počátku odsouzen ke krachu.

Další otázka, kterou je nutné se zabývat, je produktivita kapitálu. Celá Proudhonova teorie stojí na předpokladu, že kapitál je neproduktivní, a tudíž nemůže být odměňován prostřednictvím renty. Celý produkt je dle Proudhona výsledkem lidské práce, nikoli kapitálu, a jakákoli renta je tak daní na lidskou práci, vykořisťováním dělnické třídy a krádeží. Bastiat se však snaží ukázat, že kapitál ve skutečnosti produktivní je. Jádrem jeho argumentace je, že kapitál umožňuje multiplikovat práci, a proto je nutně produktivní.²¹⁹ Pokud dělník odvede svou práci za 300 dní bez použití kapitálu a za 270 dní s pomocí kapitálu, je dle Bastiata zcela zřejmé, že kapitál musí být produktivní, a zaslouží si rentu. Navíc přesvědčivě ukazuje, že s akumulací kapitálu, a tedy i jeho zásobou, roste tlak na pokles úrokové míry, což umožňuje růst mezd dělníků. Zároveň, i přesto, že úroková míra klesá, může docházet k růstu renty z kapitálu, protože dochází k jeho akumulaci. Dochází tak k závěru, že právě akumulace kapitálu je prospěšná pro všechny, i pro dělnickou třídu, která profituje z růstu mezd a množství volného času. Domnívám se však, že otázku produktivity kapitálu lze vyřešit o mnoho jednodušeji, než prostřednictvím Bastiatovy argumentace, která je spíše ilustrativní (ale i logicky správná).²²⁰ Jsem totiž přesvědčen, že vnímání kapitálu ze strany

samotných socialistů je důvodem, proč by sami socialisté měli považovat rentu z kapitálu (na rozdíl od pozemkové renty) za naprosto legitimní. Za předpokladu, že je kapitál tvořen minulou prací a současná produkce je tak tvořena současnou a minulou prací (kapitálem), je renta z kapitálu odměnou za práci, i když se jedná o práci minulou. Samotná pracovní teorie hodnoty tak legitimizuje existenci renty.²²¹

Dalším problémem pak je přechod od akumulace kapitálu k jeho cirkulaci, který je jednou z podmínek Proudhonova společenského optima. Dle Proudhona je kapitál a úvěr půjčován proto, že je nepotřebný, a tudíž není důvod vyžadovat za takový úvěr odměnu a inkasovat úrok či rentu. Inkasování renty a úroku zároveň brání dodržování principů vzájemnosti a ekvivalence. Zůstává otázkou, jak takové situace dosáhnout. Pojetí Bastiata i Proudhona vylučuje použití jakéhokoli násilí a donucení k dodržování těchto principů. Proudhon se domnívá, že právě s odstraněním renty budou lidé motivováni ke vzniku takového systému. V oblasti vnitřních motivací lidí si tak Proudhon nezádá s marxisty, jejichž představy o individuálních motivacích jsou utopické.²²² Naopak, jak Bastiat správně upozorňuje, s odstraněním úroku dojde ke zničení motivací k tvorbě úspor, a tím i kapitálu. Jediným způsobem, jak dosáhnout bezplatné cirkulace kapitálu, je tak paradoxně jeho abnormální akumulace. Představíme-li si, že dojde k tak masivní akumulaci kapitálu, že dojde ke snížení či odstranění vzácnosti, pak může s logikou poklesu úrokové míry s růstem kapitálové zásoby, dojít k realizaci Proudhonova systému, a dokonce i existenci nulové úrokové míry. To ovšem pouze za předpokladu, že se podaří zcela odstranit vzácnost.²²³ I tak je existence úroku jediným způsobem, jak se alespoň přiblížit realizaci Proudhonova equilibria bez použití donucení.

ZÁVĚR DEBATY

Proudhonova vize uspořádání společnosti tak evidentně stojí na velice vratkých základech a předpokladech. Realizace této vize je závislá na existenci úroku, kapitálu a jeho akumulaci. Ale právě tyto logické rozpory ukazují, jak je ekonomie důležitá a naopak, k čemu vede její odmítnutí či nepochopení. Proudhon, který politickou ekonomii odmítal jako nástroj obhajoby úroku, tak od počátku nebyl schopen vystavět svou vizi na reálných předpokladech. Jeho systém ve skutečnosti klade podstatně větší nároky na existenci úroku a kapitálu, než standardní ekonomický systém, který vzniká spontánně a v podmínkách všudypřítomné vzácnosti. Odmítnutí politické ekonomie také ovlivnilo průběh celé debaty, protože Proudhon nebyl schopen reagovat na Bastiatovy ekonomické argumenty. Poslední třetina debaty se tak zvrhává spíše v osobní útok vůči Bastiatově osobě, namísto snahy o završení celé diskuse. Socialisté, kteří samotnou debatu započali, ji také náhle ukončili, a na poslední Bastiatův dopis již nikdo nereagoval. Jak již bylo uvedeno, převládl dojem, stejně jako v debatě o ekonomickou racionalitu socialismu, že došlo ke skutečnému ukončení debaty s vítězem na straně socialistů. V případě konzervativnějších libertariánů pak lze nalézt přesvědčení, že celá debata nemá významný dopad a nepřináší žádné závažné závěry.

Jsem však přesvědčen, že tato debata minimálně poukazuje na to, jak důležitá může být ekonomická teorie. Pro individuální motivace, vlastnická práva a fungování společnosti jsou znalosti ekonomie naprosto zásadní. Lze využít slova Bastiata a říci, že ekonomie nám pomáhá odhalit „*co je vidět a co není vidět*“. Pokud by Proudhon a jeho následovníci, ale i současní reprezentanti libertariánské tradice 19. století, neodmítali ekonomickou teorii jako

celek, mohli by si uvědomovat rizika svých návrhů a vizí. V případě debaty mezi Bastiatem a Proudhonem jde oběma stranám o vlastnická práva a jejich ochranu, a ze strany Proudhona dokonce o dosažení společensky optimální situace. V tomto případě jsou znalosti ekonomie nepostradatelné a umožňují odhalit zásadní nedostatky Proudhonova návrhu.

DÍLČÍ REALIZACE

Proudhonův návrh lze částečně analyzovat i empiricky. V úvodu jsem uvedl spor o chybnou doktrínu common law, kterou lze chápat jako realizaci jeho teorie bezplatného úvěru. Stejně tak peněžní systém Johna Law byl systémem cirkulace a nikoli akumulace (na což upozorňuje sám Bastiat). Oba tyto systémy ukazují na chaos v definování a vymáhání vlastnických práv, který po jejich realizaci vznikl, a tudíž výsledek Proudhonova návrhu by byl přesně opačný, než sám by sám Proudhon předpokládal. Implementace bezplatných kontraktů do common law byla krokem, který zničil motivace k uzavírání konkrétních kontraktů.²²⁴ Soudce Holt, který tyto kontrakty jako první definoval, se domníval, že půjčky budou probíhat na principu vzájemnosti mezi přáteli, a tudíž i bezplatně. Rozdíly mezi jednotlivými kontrakty spočívaly v míře převodu vlastnických práv, a také v nositelích nákladů na údržbu. Každopádně, tyto kontrakty byly vždy nejméně pro jednu stranu nevýhodné, a proto neexistovaly motivace k uzavření takových kontraktů. Kvůli tomu docházelo k prodeji věcí, které by za normálních okolností mohly být půjčeny za úplatu. Docházelo tak k neustálému převodu vlastnických práv z jedné osoby na druhou, což bylo velice nákladné a způsobilo chaos ve vlastnických právech namísto jejich ochrany. Celý tento problém byl vyřešen až na počátku 20. století aplikací kontraktu *depositum*

irregulare na peněžní statky. Od samotné implementace původních kontraktů však uplynulo více jak 100 let.

Oproti příkladu common law, systém Johna Law měl podstatně kratšího trvání. Peněžní teorie Johna Law spočívala na předpokladu, že peníze budou cirkulovat. Law se stejně jako Proudhon stavěl velice skepticky k akumulaci kapitálu a peněz, a také jako Proudhon předpokládal, že tvorba bohatství bude zajištěna prostřednictvím cirkulace. Na rozdíl od Proudhona byl však realista v předpokladech, na kterých takový systém může fungovat. Law si uvědomoval, že nelze zabránit tomu, aby nedocházelo k akumulaci jinak, než násilím. Byl tak ochoten připustit, že bude nutné lidi přinutit k tomu, aby nedrželi úspory, a mohlo tak docházet k cirkulaci.²²⁵ Snahy o realizaci skončily po necelých 4 letech naprostou katastrofou a ožebračením tisíců osob, stejně jako k násilným střetům a stovkám úmrtí. Oba příklady, které ukazují alespoň na částečnou realizaci Proudhonových myšlenek, dopadly přesně opačně, než se sám Proudhon domníval.²²⁶ Namísto ochrany vlastnických práv a růstu bohatství docházelo k ožebračování a neustálému chaotickému převádění vlastnických práv.

ZÁVĚR

I přesto, že socialistům v mnoha případech nelze upřít ušlechtilé myšlenky, ukazuje se, na jak vratkých předpokladech své teorie staví. Proudhonova vize je ukázkovým příkladem, že socialisté mají tendence podceňovat individuální motivace a principy fungování společnosti, které popisuje právě ekonomie. Ekonomie není vědou, která vznikla proto, aby obhájila právo buržoazie na inkasování renty a úroku. Klasická politická ekonomie, která byla dominantní v době sporu mezi Bastiatem a Proudhonem, byla ve své podstatě historickou studií. To, že ekonomická teorie

dospěla k tomu, že úrok je přirozeným jevem, není výsledkem tlaku buržoazie, ale spontánního vývoje společnosti. Stejně tak ekonomická teorie staví na předpokladu existence vzácnosti a její všudypřítomnosti. Socialistické vize, pramenící z odmítnutí politické ekonomie, pak mnohdy předpokládají, že vzácnost neexistuje, nebo že ji lze odstranit.

Na druhou stranu, přílišná ekonomizace libertariánství, která probíhá dnes, je na škodu, a není schopna vysvětlit původní principy libertariánství. Zatímco Proudhon ekonomii zcela odmítal, nová generace ji naopak nekriticky akceptuje. Domnívám se tedy, že je důležitým úkolem jasně vymezit vztah mezi ekonomikou a libertariánskou filosofií tak, aby nedocházelo ke zmatení v rámci původních principů (*individualismus, voluntarismus a princip neagrese*). Například individualismus, jako základní stavební kámen, je v současnosti bohužel velice často zaměňován s metodologickým individualismem, což má závažné důsledky. Tato záměna vede následně k závěrům, že libertarián je ve své podstatě dokonale sobeckým *homo economicus*. Ekonomizace vede také k odmítnutí socialismu jako celku, což ve svém důsledku znamená i zavrnutí levicového libertariánství (voluntaryistický socialismus apod.), jehož představitelem je právě Proudhon. Jeho odmítnutí ekonomie staví libertariánskou filosofii na úroveň utopického socialismu. Současný přístup naopak inklinuje k objektivismu Ayn Randové, když nekritické přejímání a nedostatečné pochopení ekonomie vysvětluje lidi jako dokonalé sobce. Jsem proto přesvědčen, že vyjasnění vztahu mezi libertariánstvím a ekonomikou je nutné a v budoucnosti může pomoci k řešení takových sporů, jaký spolu vedli například Proudhon s Bastiatem.

DOSLOV

V knize, kterou právě dočítáte, byli představeni nejvýznamnější představitelé utopického socialistického myšlení. Ze srovnání Moreovy Utopie s pozdějšími pracemi Saint-Simona, Owena, Fouriera, Morellyho, ale i Proudhona jasně vyplývá, že socialističtí teoretikové udělali v průběhu několika staletí pouze malý pokrok ve svých teoriích. Velký vliv na tyto teorie mělo osvícenství, komplexnost Newtonovy mechaniky, a vůbec pokrok přírodních věd. Aplikace metod přírodních věd ve vědách humanitních měla katastrofální důsledky. Existovali však i tací myslitelé, takéž inspirovaní Newtonem, kteří se vydali zcela opačnou cestou. Například Adam Smith považoval Newtonovu mechaniku za největší objev, který byl doposud učiněn. Lze tak konstatovat, že „*Smithovým velkým přínosem je, že se mu podařilo nereduktivním způsobem převést fyzikální pojetí světa jako harmonické a dobře uspořádaného mechanismu do problematiky společenských a hospodářských vztahů.*“²²⁷ Stejně tak by šlo jmenovat Adama Fergusona či Davida Humea. Ale zpět k našim socialistům. I přesto, že i tito socialisté dokázali identifikovat ty nejpalcivější společenské problémy, předkládaná opatření nemohla nikdy přispět k jejich vyřešení. Jejich vize zůstaly naivní, neuskutečnitelné a především neslučitelné se svobodou jednotlivce. Ostatně to platí i pro pozdější socialisty. Například Trockij geniálním způsobem shrnuje problémy sovětské hospodářské politiky, nicméně jeho řešení spočívalo v ještě důslednějším zavedení socialismu.²²⁸ Jistý pokrok v socialistické teorii přišel skutečně až s „vědeckým“ socialismem Marxe a Engelse. Do té doby byly socialistické myšlenky předkládány téměř bez jakýchkoliv ekonomických úvah. Ty bylo možno nalézt v podstatě pouze u Owena. Zbylí autoři spoléhali na to, že s odstraněním soukromého

DOSLOV

---

vlastnictví a tolik nenáviděných peněz se vše vyřeší. Poté již nic nemělo bránit zavedení důsledné organizace geniálním plánovačem či skupinou „geniálních mužů“. Většinou to byli sami autoři, kteří se viděli ve vedení onoho nového společenského uspořádání. Vzpomeňme na Saint-Simonovy či Fourierovy představy o jejich postavení v novém řádu. Hodnotově neutrální ekonomická analýza je však schopná vyvrátit teorie nejenom utopických, ale i pozdějších socialistů. Jak ukázal například Peter Boettke, socialistická ekonomika nefunguje ani za nejlepších představitelných podmínek a nereálných předpokladů. Naproti tomu systém, stojící na soukromém vlastnictví a svobodě jednotlivce, je robustní i za nejhorších podmínek.²²⁹ Utopičtí socialisté tak mohli doufat v zázračné proměny charakteru člověka v novém společenském uspořádání, nicméně kromě historie nám i teorie ukazuje, že tato očekávání byla, jsou a budou marná. Stejně jako jsou marná očekávání dnešních socialistů.

LITERATURA

Analysis of the Doctrine of Babeuf, URL: <http://www.marxists.org/history/france/revolution/conspiracy-equals/1797/placard.htm>

BOETTKE, Peter: *Robustní politická ekonomie pro 21. století*, Praha, Wolters Kluwer Česká republika 2011, ISBN 978-80-7357-619-6

DUN, Frank van: *Concepts of Order*, dostupné z: <http://rothbard.be/bestanden/frvandun/Texts/Articles/ConceptsofOrder2006.pdf>

ENGELS, Bedřich: *Anti-Dübring: Pana Evžena Dübringa převrat vědy*, Praha, Svoboda 1949

FOURIER, Charles: *Výbor z díla*, Praha, Orbis 1950

HAYEK, Friedrich August von: *Cesta do otroctví*, Brno, Barrister & Principal 2004, ISBN 80-86598-71-3

HAYEK, Friedrich August von: *Kontrarevoluce vědy: Studie o zneužívání rozumu*, Praha, Liberální institut 1995, ISBN 80-85787-57-3

HAYEK, Friedrich August von: *Osudná domýšlivost – omyly socialismu*, Praha, SLON 1995, ISBN 80-85850-05-2

HAYEK, Friedrich August von: *Právo, zákonodárství a svoboda*, Praha, Academia 1998, ISBN 80-200-0241-3

HOBBS, Thomas: *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, Praha, Melantrich 1941

KLÁCEL, František Matouš: *Lísty přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*, Brno, Tiskem K. Winikera 1849

KUEHNELT-LEDDIHN, Erik von: *Levicové smýšlení: Od de Sada a Marxe k Hitlerovi a Pol Potovi*, Praha, CEVRO Institut 2010, ISBN 978-80-7357-571-7

LITERATURA

- LEONI, Bruno: *Právo a svoboda*, Praha, Liberální institut 2007, ISBN 978-8-86389-50-9
- Manifest Komunistické strany*, dostupné z: <http://www.ksm.cz/manifest.pdf>
- MARX, Karel: *Kapitál I*, Praha, Nakladatelství politické literatury 1953
- MARX, Karel: *Kapitál III - 1*, Praha, Nakladatelství politické literatury 1955
- MENGER, Carl: *Principles of Economics*, Auburn, Ludwig von Mises Institute 2007, ISBN 978-1-933550-12-1
- MISES, Ludwig von: *Liberalismus*, Praha, Liberální institut 1998, ISBN 80-86119-08-4
- MISES, Ludwig von: *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*, Praha, Liberální institut 2006, ISBN 80-86389-45-6
- MISES, Ludwig von: *Omnipotent Government*, Indianapolis, Liberty Fund 2011, ISBN 978-0-86597-754-9
- MISES, Ludwig von: *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, Indianapolis, Liberty Fund 1981, ISBN 0-913966-62-2
- MISES, Ludwig von: *The Theory of Money and Credit*, Seattle, Pacific Publishing Studio 2010, ISBN 1451578172
- MISES, Ludwig von: *Theory and History*, Auburn, Ludwig von Mises Institute 2007, ISBN 978-1-933550-19-0
- MORE, Thomas: *Utopie*, Praha, Orbis 1950
- MORELLY: *Zákoník přírody*, Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1958
- OPPENHEIMER, Franz: *The State: Its History and Development Viewed Sociologically*, New York, Vanguard Press 1914
- OWEN, Robert: *Vybrané spisy*, Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1960
- PIPES, Richard: *Vlastnictví a svoboda*, Praha, Argo 2008, ISBN 978-80-257-0017-4
- ROTHBARD, Murray: *Ekonomie státních zásahů*, Praha, Liberální

- institut 2005a, ISBN 80-86389-10-3
- ROTHBARD, Murray: *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, New York, Macmillan Publishing, ISBN 0-02-074690-3
- ROTHBARD, Murray: *Peníze v rukou státu: Jak vláda zničila naše peníze*, Praha, Liberální institut 2001, ISBN 80-86389-12-X
- SAINT-SIMON, Henri de: *Výbor z díla*, Praha, Orbis 1949
- SMITH, Adam: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Praha, Liberální institut 2001, ISBN 80-86389-15-4
- SMITH, Adam: *Teorie mravních citů*, Praha, Liberální institut 2005, ISBN 80-86389-38-3
- SOJKA, Milan: *Dějiny ekonomických teorií*, Praha, Havlíček Brain Team 2010, ISBN 978-80-87109-21-2
- SPRINGER, Anton Heinrich: *Geschichte des Revolutionszeitalters (1789 – 1848)*, Praha, Verlag von Friedrich Ehrlich 1849
- STRINGHAM, Edward: *Anarchy and the Law: Political Economy of Choice*, Oakland, The Independent Institute 2009, ISBN 0-7655-0330-5
- ŠIK, Ota: *Ekonomika, zájmy, politika: (jejich vzájemné vztahy do socialismu)*, Praha, Nakladatelství politické literatury 1962
- ŠÍMA, Josef: *Ekonomie a právo*, Praha, Oeconomica 2004, ISBN 80-245-0749-8
- TANNEHILL, Moris – TANNEHILL, Linda: *The Market for Liberty*, Auburn, Ludwig von Mises Institute 2007
- TROCKIJ, Lev Davidovič: *Zražená revoluce*, Brno, Doplněk 1995, ISBN 80-85765-30-6

POZNÁMKY

- 1 Engels: *Anti-Dübring*, 1949, s. 218 – 219.
- 2 Hayek: *Kontrarevoluce vědy*, 1995a, s. 116.
- 3 *Tamtéž*, s. 118.
- 4 Kuehnelt-Leddihn: *Levicové smýšlení*, 2010, s. 122.
- 5 Saint-Simon: *Výbor z díla*, 1949, s. 21.
- 6 *Tamtéž*, s. 15.
- 7 Hayek, 1995a, s. 117.
- 8 Kuehnelt-Leddihn, 2010. s. 71. Ke srovnání americké války za nezávislost a Velké francouzské revoluce viz s. 54 – 109.
- 9 Hayek, 1995a, s. 115.
- 10 *Tamtéž*, s. 101.
- 11 Saint-Simon, 1949, s. 14.
- 12 *Tamtéž*, s. 16.
- 13 Hayek, 1995a, s. 117.
- 14 Hayek: *Cesta do otroctví*, 2004, s. 39.
- 15 Saint-Simon, 1949, s. 22; Hayek, 1995a, s. 117 – 118.
- 16 Proti zahálce bojoval Saint-Simon i později. Dospěl například k závěru, že hmotná existence má být zajištěna pouze průčeschným. Viz Saint-Simon, 1949, s. 74.
- 17 Hayek, 2004, s. 39. Viz též Hayek, 1995a, s. 118.
- 18 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 121.
- 19 Hayek, 1995a, s. 121.
- 20 Saint-Simon, 1949, s. 42.
- 21 *Tamtéž*, s. 46 – 49.
- 22 Viz např. Saint-Simon, 1949, s. 85 – 88; Hayek, 1995a, s. 129.
- 23 Saint-Simon, 1949, s. 46.
- 24 *Tamtéž*, s. 35.
- 25 Rothbard: *Ekonomie státních zásahů*, 2005, s. 307. Dále viz Mises: *Lidské jednání*, 2006, s. 611 – 612.
- 26 Hayek, 1995a, s. 129.
- 27 Saint-Simon, 1949, s. 19.
- 28 *Tamtéž*, s. 26.
- 29 *Tamtéž*, s. 66.
- 30 *Tamtéž*, s. 72 – 73.
- 31 *Tamtéž*, s. 20; Hayek, 1995a, s. 135; Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 121.

- 32 Saint-Simon, 1949, s. 20.
- 33 Mises: *Theory and History*, 2005, s. 114. Viz též Hayek: *Právo, zákonodárství a svoboda*, 1998, s. 30.
- 34 Pečlivé rozdělení vývoje společnosti na nevyhnutelné fáze představil především Charles Fourier. Jeho dílo bude představeno v jiném článku.
- 35 Saint-Simon, 1949, s. 132. Tato myšlenka se stále opakuje zhruba dvakrát na jedné stránce.
- 36 *Tamtéž*, s. 132.
- 37 *Tamtéž*, s. 129.
- 38 *Tamtéž*, s. 137.
- 39 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 127.
- 40 Saint-Simon, 1949, s. 150.
- 41 Klácel: *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*, 1948.
- 42 Dále viz Saint-Simon, 1949, s. 37.
- 43 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 133.
- 44 Engels, 1949, s. 221.
- 45 Jak vzpomínal Proudhon: „Znal jsem Fouriera, měl prostřední hlavu, široká prsa, nerovné tělo, stlačené skřáně... a určitý výraz enthusiasmu ve tváři, co mu dávalo vzezření diletanta v extasi.“
- 46 Fourier: *Výbor z díla*, 1950, s. 11.
- 47 *Tamtéž*, s. 13.
- 48 *Tamtéž*, s. 43.
- 49 *Tamtéž*, s. 52.
- 50 *Tamtéž*, s. 57.
- 51 *Tamtéž*, s. 58.
- 52 *Tamtéž*, s. 58.
- 53 *Tamtéž*, s. 68.
- 54 *Tamtéž*, s. 69.
- 55 Když se Fourier snaží vyvrátit učení národohospodářů, věnuje se především J. B. Sayovi.
- 56 Fourier, 1950, s. 73.
- 57 *Tamtéž*, s. 61. Konceptu přirozených práv dle Fouriera se budu ještě věnovat později.
- 58 Hayek: *Cesta do otroctví*, 2004, s. 93. Poměrně rozsáhlou analýzu konceptů svobody předložil například B. Leoni. Viz Leoni: *Právo a svoboda*, 2007, s. 1 – 138.
- 59 Fourier, 1950, s. 73.
- 60 Mises: *Lidské jednání*, 2006, s. 308
- 61 Fourier, 1950, s. 78.
- 62 Marx: *Kapitál III-1*, 1955, s. 259.

- 63 Fourier, 1950, s. 59.
64 *Tamtéž* s. 60.
65 *Tamtéž* s. 86 – 87.
66 *Tamtéž* s. 61.
67 *Tamtéž* s. 110. Citát pochází z Bible králické.
68 *Tamtéž* s. s. 97.
69 Ke konceptu neviditelné ruky viz Smith: *Teorie mravních citů*, 2005, s. 188.
Neviditelná ruka se poté samozřejmě objevuje i v Bohatství národů; Smith: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, 2001.
70 Fourier, 1950, s. 48.
71 *Tamtéž* s. 48 – 49.
72 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 129.
73 Fourier, 1950, s. 94.
74 *Tamtéž* s. 114.
75 *Tamtéž* s. 133.
76 Viz Mises: *Socialism: An economic and sociological analysis*, 1981, s. 142 – 151.
77 Engels, 1949, s. 251.
78 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 132.
79 Fourier, 1950, s. 50.
80 *Tamtéž* s. 152.
81 *Tamtéž* s. 155.
82 *Tamtéž* s. 139.
83 *Tamtéž* s. 141.
84 *Tamtéž* s. 124.
85 Fourier nebyl žádný rovnostář. Snažil se najít systém, který sice nevyrovnával rozdíly v bohatství, ale který by zajistil společenský blahobyt a bezpečné životní minimum té nejchudší třídě.
86 Fourier, 1950, s. 134.
87 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 130.
88 Fourier, 1950, s. 134 - 135.
89 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 130.
90 Fourier, 1950, s. 135.
91 *Tamtéž* s. 122.
92 *Tamtéž*
93 *Tamtéž* s. 118.
94 *Tamtéž* s. 125.
95 *Tamtéž* s. 16; Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 132; Mises, 1981, s. 143.
96 Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 129.
97 Springer: *Geschichte des Revolutionszeitalters*, 1849, s. 654 – 676.
98 Fourier, 1950, s. 40 – 41.

- 99 Kuehnelt-Leddihn, 2010. s. 118. Viz též Pipes: *Vlastnictví a svoboda*, 2008, s. 54.
- 100 Engels, 1949, s. 19.
- 101 Šik: *Ekonomika, zájmy, politika (jejich vzájemné vztahy do socialismu)*, 1962, s. 263.
- 102 Engels: *Postavení dělnické třídy v Anglii*, cit. dle Šik, 1962, s. 280.
- 103 Tento přístup k vlastnictví připomíná pohled T. Hobbese. Pro něj není vlastnictví přirozenou institucí, ale je vytvořeno a chráněno státem či panovníkem (viz Hobbes: *Leviathan*, 1941, s. 269 - 276). Marx a Šik sice mají teorii prvotního přivlastnění podobnou té Lockeově, kdy vlastnictví vzniká smíšením práce s přírodními zdroji, nicméně jeho udržení je přímo závislé na státu a zákonodárství. V Komunistickém manifestu se tak například píše: „*Nám komunistům se vytýkalo, že prý chceme odstranit osobně nabyté, vlastní práci získané vlastnictví, vlastnictví, které je základem veškeré osobní svobody, činnosti a samostatnosti. Práci získané, řádně nabyté, vlastními mozdoly zasloužené vlastnictví!*“ (*Manifest Komunistické strany*, dostupné na: <http://www.ksm.cz/manifest.pdf>).
- 104 D'Anghiera: *De Orbo Novo*, cit. dle Pipes, 2008, s. 36.
- 105 Více ke konceptu ušlechtilého divocha a vlastnictví v prvobytně pospolných společnostech viz Pipes, 2008, s. 34 – 40, s. 88 – 99.
- 106 Morelly: *Zákoník přírody*, 1958, s. 46.
- 107 *Tamtéž*, s. 48.
- 108 *Tamtéž*, s. 57.
- 109 Mises: *Liberalismus*, 1998, s. 66
- 110 Morelly, 1958, s. 104.
- 111 *Tamtéž*, s. 39.
- 112 *Tamtéž*.
- 113 Smith, 2001, s. 16.
- 114 Viz např. Leoni, 2007, s. 191; Šíma: *Ekonomie a právo*, 2004, s. 42 – 49; van Dun: *Concepts of Order*, dostupné na: <http://rothbard.be/bestanden/frvandun/Texts/Articles/ConceptsofOrder2006.pdf>.
- 115 Menger: *Principles of Economics*, 2007, s. 97.
- 116 Morelly, 1958, s. 36.
- 117 *Tamtéž*, s. 62.
- 118 *Tamtéž*.
- 119 Kuehnelt-Leddihn, 2010. s. 119.
- 120 Morelly, 1958, s. 106.
- 121 *Tamtéž*, s. 109.
- 122 *Tamtéž*.
- 123 Morelly, 1958, s. 109.
- 124 *Tamtéž*, s. 115.

Poznámky

- 125 *Tamtěš*, s. 111.
- 126 *Tamtěš*, s. 125.
- 127 *Tamtěš*.
- 128 *Tamtěš*.
- 129 *Tamtěš*, s. 119.
- 130 *Tamtěš*, s. 120.
- 131 Hayek, 1998, s. 24. Viz též Hayek: *Osudná domyšlivost: Omyly socialismu*, 1995b, s. 54 - 67.
- 132 Morelly, 1958, s. 129.
- 133 Kuehnelt-Leddihn, 2010. s. 115.
- 134 Springer, 1849, s. 40 – 57.
- 135 *Tamtěš*, s. 202 – 212.
- 136 Kompletní body lze nalézt v *Analysis of the Doctrine of Babeuf*, URL: <http://www.marxists.org/history/france/revolution/conspiracy-equals/1797/placard.htm>.
- 137 Viz Pipes, 2008, s. 61 – 62.
- 138 Viz Hayek, 1995a, s. 159.
- 139 Engels, 1949, s. 225.
- 140 Další podobné experimenty zmiňuje např. Mises, 1981, s. 197 – 198. Viz též Pipes, 2008, s. 100.
- 141 Owen: *Vybrané spisy*, 1960, s. 9.
- 142 V českém překladu Owenova díla nalezneme pojem “směnná banka“. Na jiných místech se však tento projekt nazývá i „bazar spravedlivé směny“ (Sojka: *Dějiny ekonomických teorií*, 2010, s. 97).
- 143 Owen, 1960, s. 7 – 8.
- 144 *Tamtěš*, s. 81.
- 145 *Tamtěš*, s. 115.
- 146 *Tamtěš*, s. 89.
- 147 *Tamtěš*, s. 116.
- 148 K významu a vzniku peněz či k měření hodnoty viz např. Mises: *The Theory of Money and Credit*, 2010; Menger, 2007.
- 149 Owen, 1960, s. 116.
- 150 *Tamtěš*, s. 117.
- 151 *Tamtěš*, s. 117 – 118.
- 152 *Tamtěš*, s. 202.
- 153 *Tamtěš*, s. 130.
- 154 *Tamtěš*, s. 146 – 147.
- 155 *Tamtěš*, s. 131.
- 156 Pipes, 2008, s. 100 – 101.
- 157 Owen, 1960, s. 133.

- 158 *Tamtěš*, s. 133.
159 *Tamtěš*, s. 139.
160 *Tamtěš*, s. 141.
161 Na tomto místě se hodí připomenout již dříve zmiňovaného A. Smitha.
Viz Smith, 2001, s. 16; Smith, 2005.
162 Owen, 1960, s. 134.
163 *Tamtěš*, s. 144.
164 Historii povinné školní docházky a zneužívání školství k indoktrinování dětí se věnoval například Rothbard. Viz Rothbard: *For a New Liberty*, 2002, s. 119 – 142.
165 Owen, 1960, s. 145.
166 Netroufám si zde zkoumat, jaké měl Owen úmysly. Zřejmě skutečně věřil tomu, co psal. Aplikace jeho myšlenek totalitáři napříč politickým spektrem však měla katastrofální dopady.
167 Owen, 1960, s. 151.
168 *Tamtěš*, s. 153.
169 Dalším příkladem může být shoda ohledně dopadů minimální mzdy.
170 Mises, 2006, s. 252.
171 Oppenheimer: *The State*, 1914, s. 24 – 27.
172 Některé projekty se Owenovi dokonce vůbec nepodařilo založit. Po Rozpadu New Harmony se Owen pokusil své vize realizovat v Texasu a také v Mexiku. Jeho myšlenky zde však nebyly přijaty kladně a k realizaci nakonec vůbec nedošlo.
173 Viz např. Engels, 1949, s. 222 – 224.
174 Marx: *Kapitál I*, 1953, s. 322.
175 Žánr jako takový je samozřejmě starší než Moreova Utopie. Kořeny lze nalézt již u Platona a sám More byl Platónovými představami velice ovlivněn. Viz Kuehnelt-Leddihn, 2010, s. 110; More: *Utopie*, 1950, 5.
176 *Tamtěš*, s. 34.
177 *Tamtěš*.
178 *Tamtěš*.
179 Tannehill – Tannehill: *The Market for Liberty*, 2007. Výběr pasáže o zločinu a odškodnění lze nalézt i v Stringham (ed.), *Anarchy and the Law: The Political Economy of Choice*, 2009, 57 – 74.
180 Stringham, 2009, s. 57.
181 Rothbard: *Peníze v rukou státu: Jak vláda zničila naše peníze*, 2001, 66 – 67.
182 Narážka na Jindřicha VII.
183 More, 1950, s. 43.
184 *Tamtěš*, s. 50.
185 *Tamtěš*, s. 54.

- 186 *Tamtěš*, s. 58.
- 187 Rothbard, 2005a, s. 308 – 309.
- 188 More, 1950, s. 62 – 63.
- 189 *Tamtěš*, s. 63.
- 190 *Tamtěš*, s. 64.
- 191 *Tamtěš*, s. 68.
- 192 *Tamtěš*, s. 69.
- 193 *Tamtěš*, s. 73 – 74.
- 194 *Tamtěš*, s. 122.
- 195 Mises: *Omnipotent Government*, 2011, s. 65.
- 196 Viz Mises, 2006, s. 260; More, 1950, s. 94.
- 197 More, 1950, s. 76.
- 198 *Tamtěš*, s. 93.
- 199 *Tamtěš*, s. 89.
- 200 *Tamtěš*, s. 124.
- 201 Viz Kuehnelt-Leddihn, 2010. s. 110.
- 202 Někdy je problém odlišit pojmy jako je úrok a lichva. Proudhon považoval lichvu a úrok v podstatě za ekvivalenty. Zároveň je důležité dodat, že je problém se samotným vysvětlením, co je to úrok. Teorií je mnoho a definice úroku tak není dodnes univerzální.
- 203 To je také částečně problémem debaty mezi Bastiatem a Proudhonem. Zatímco Bastiat byl ekonom a mohl argumentovat prostřednictvím ekonomických teorií tehdejší doby, Proudhonova argumentace se bohužel velice často opírá o morálku, etiku a legitimitu, což je nutně spojeno s hodnotovými soudy. O samotných argumentech však bude pojednáno později.
- 204 Zatímco debata o úroku se odehrávala ve Francii, debata o vlastnictví půdy a renty je charakteristická především pro Irsko a tzv. Land League. Obě debaty pak byly následně znovu otevřeny na konci 19. století ve Spojených státech, souběžně se vznikem libertariánského hnutí. Poměrně zajímavé pak je, že obě debaty jsou v podstatě dodnes neukončeny, stejně jako, že irská Land League je stále existující organizací, která však v současnosti odmítá spojování s libertariánskou a anarchistickou tradicí 19. století.
- 205 Chybná doktrína common law je však spíše sporem aplikovaných principů, než osobností, jako v ostatních případech. Podstata problému spočívala v přejímání principů z římského práva. V procesu přejímání těchto principů (od 90. let 18. století až do počátku 20. století) došlo k několika zásadním chybám, které výrazně ovlivnily smluvní právo v zemích s tradicí common law, zejména ve Velké Británii a Spojených státech. Díky těmto chybám tak v podstatě došlo k realizaci Proudhonovy vize.
- 206 Je nutné dodat, že dopad debaty o vlastnictví půdy byl významnější, než

- samotný spor mezi Bastiatem a Proudhonem, nicméně jako spor mezi socialisty a liberály se musí datovat až do 80. let 19. století.
- 207 Pokud bychom zkoumali debatu mezi Bastiatem a Proudhonem optikou ekonomické teorie po marginalistické revoluci, musíme jednoduše dospět k závěru, že se obě strany sporu mylí. To by ovšem znamenalo odmítnout též celou klasickou ekonomii a významné poznatky Smithe i Ricarda, stejně jako dalších autorů. Navíc, u Bastiata nelze jednoznačně říci, že je zcela v zasetí pracovní teorie hodnoty. V jeho dalších dílech lze identifikovat pokusy směrem k subjektivní teorii hodnoty. Lze se domnívat, že pokud by nezemřel v tak mladém věku, mohl se zpod vlivu pracovní teorie hodnoty zcela vymanit. Zároveň se domnívám, že se nejedná o čistě ekonomickou debatu, tudíž její odmítnutí na základě kritiky před-marginalistických ekonomických teorií by bylo chybné.
- 208 Socialistům i komunistům nelze upřít, že jsou schopni velice dobře identifikovat jádro problému. Jejich návrhy řešení však většinou stojí na vratkých předpokladech jejich teorií, zejména pak, co se týče motivací, preferencí a informací. Lze jednoznačně říci, že například Lev Trockij dokázal velice přesně popsat, v čem tkví chyby stalinismu, nicméně dospěl k závěru, že je potřeba být ještě „tvrdší“, což lze realizovat jen velice obtížně.
- 209 Zde se nabízí využití poměrně trefného Hayekova citátu, který tvrdí, že: „*Pokud by socialisté rozuměli ekonomii, nebyli by socialisté.*“
- 210 Zajímavý posun nastal v poslední době ve sporu o ekonomickou racionalitu socialismu, který vedl Ludwig von Mises, následován Hayekem. Stejně jako Proudhon, ukončil Oskar Lange debatu se slovy, že se již není o čem bavit, jelikož se rakouští ekonomové snaží už jen „zachránit co se dá“. Se vznikem tzv. kybersocialismu však socialisté nepřímo přiznávají, že Hayekovy argumenty o rozptýlených znalostech byly správné, a že tehdejší spor neskončil vítězstvím Langeho a dalších socialistů.
- 211 Sám Chevé tyto principy vysvětluje poměrně vágně. Poté, co Proudhon převezme debatu osobně, jsou tyto principy dovysvětleny. Reciprocita a vzájemnost implikují nutnost obou stran k provedení určité služby, a to bezplatně. Dojde-li k půjčce kapitálového statku, který je po určité době vrácen, jedná se o reciproční službu. Vrazení věci zpět k původnímu vlastníkoví a ve stejné hodnotě pak zajistí, že služby budou ekvivalentní. Jistě si lze představit, že v případě pytle obilí lze vrátit po uplynutí půjčky jiný pytel obilí stejné váhy a kvality, ale problém nastává, pokud dochází k půjčení kapitálového statku, který podléhá opotřebení. Stejně tak nastávají komplikace, pokud v rámci vzájemnosti služeb dochází k realizaci různých služeb, tj. výměna hoblíku za pilu. Pracovní teorie hodnoty pak jen obtížně může zajistit ekvivalenci služeb. Již samotné principy, které mají být základem Proudhonovy teorie,

- narážejí na řadu problémů a poukazují na nerealizovatelnost jeho vize.
- 212 Právě v této souvislosti je znám Proudhonův citát, že „*Vlastnictví je krádež*.“ Nejde o vlastnictví jako celek, ale o vlastnictví, které realizuje úrok v případě peněz, či rentu v případě kapitálu a půdy. Odstranění úroku a renty je tak dle socialistů nástrojem, jak chránit individuální vlastnická práva.
- 213 Otázka nulové přirozené úrokové míry je poměrně zajímavá. Sám Chevé to však konstatuje jako fakt, aniž by poskytl vysvětlení, proč by úroková míra měla být nulová. I přesto, že lze nalézt v ekonomické teorii případy, kdy úroková míra je skutečně nulová (např. v „nekonečně rotující ekonomice“ či „zlatém pravidlu“ Solowova modelu růstu), jeví se tato argumentace ze strany socialistů jako úniková cesta pro případ, že nebudou schopni vysvětlit nelegitimitu úroku.
- 214 Před tvorbou vlastní teorie dochází ze strany Proudhona ke kritice a odmítnutí celé politické ekonomie, která dle něj je nástrojem privilegovaných vrstev a slouží k obhajobě existence a legitimacy úroku. I přesto plně využívá konceptu pracovní teorie hodnoty, která je logicky produktem politické ekonomie. Je důležité poznamenat, že se nejedná o jediný „prohřešek“, kterého se Proudhon dopouští. Vezme-li se v úvahu jeho další citát, že „*Bůh je zlý*“, je pak jeho následná argumentace prostřednictvím Bible a ztotožnění se s církevním postojem vůči lichvě ukázkou, jak nedůsledný je v obhajobě svých principů.
- 215 Je samozřejmě zcela evidentní, nakolik je tento předpoklad chybný. Nicméně, uvědomíme-li si, že celá debata probíhá v zasetí pracovní teorie hodnoty, jedná se o nutný předpoklad, který zajistí konečnou ekvivalenci příjmů.
- 216 Zde je možné spatřovat v Proudhonově argumentaci další protimluv. Proudhon sám o sobě prohlašoval, že je anarchistou a otázkou tak zůstává, jak může anarchista reformovat daňovou soustavu, když je zcela zřejmé, že k uvalení daně na kapitál je potřeba autority, která by tuto daň spravovala.
- 217 Akumulace kapitálu je umožněna existencí úroku, který je dle socialistů, jak již bylo uvedeno, ve své podstatě daní na spotřebu, uvalenou na dělnickou třídu.
- 218 Již byl uveden rozdíl mezi pytlek obilí a hoblíkem, který opotřebení podléhá. Problém Proudhona a jeho argumentace spočívá v až příliš důsledném uvažování v rámci pracovní teorie hodnoty. Dle jeho argumentace je každá hodnota, která vznikne, nekonečná a konstantní. V tak extrémním zasetí v pracovní teorii hodnoty může ve své podstatě nakonec dojít k přesvědčení, že tvorba a obnova kapitálu je zbytečná, protože jeho hodnota je konstantní a nekonečná.
- 219 V případě multiplikativního efektu kapitálu nehovoří Bastiat pouze o prá-

- ci, ale obecně o celých odvětvích, ekonomice, svobodě, míru a bezpečnosti. Proudhon pak hovoří přesně opačně, totiž že úrok a renta vedou ke zničení svobody, míru a bezpečnosti.
- 220 Bastiatova argumentace, ač zcela logická, se v rámci sporu jeví jako nedostatečná. Původní i současné komentáře k debatě kritizují „anekdotický“ styl, který Bastiat používá. Je nutné přiznat, že Proudhon této argumentace poměrně dobře využívá, když akceptuje Bastiatův „anekdotický“ styl a sám argumentuje podobně, ovšem bez snahy o vysvětlení logických principů. Prostřednictvím anekdot Proudhon velice emotivně útočí na kapitalisty a ukazuje sobectví a amorálnost jejich chování. V takové atmosféře pak Bastiatovy anekdoty a logika ztrácejí na významu.
- 221 Jedná se však pouze o případ fyzického kapitálu. V případě úroku z peněz je tato argumentace využitelná jen za předpokladu komoditního standardu a předpokladu, že hodnota peněz je určena hodnotou práce na jejich získání, tj. dolování drahých kovů a ražbou mincí. V případě papírových peněz je taková argumentace nemožná. Stejně tak je obtížné argumentovat v případě pozemkové renty. Ovšem, pokud Proudhon považuje hodnotu za nekonečnou a konstantní, je možné dojít k závěru, že prvotní přivlastnění půdy prostřednictvím práce je ve své podstatě ztělesněním minulé práce, stejně jako je tomu v případě kapitálu.
- 222 V případě utopických socialistů problém s motivacemi neexistuje kvůli tomu, že právě utopičtí socialisté nemají problém s použitím násilí a donucením, k udržení jejich systému. Za vše pak může hovořit Saint-Simonův citát, že „*Kdo se nepodřídí, s tím bude zacházeno jako se čtvernožcem.*“ Oproti utopickým socialistům byl Proudhon důsledným obhájcem individualismu a použití donucení tak nepřichází v úvahu.
- 223 Je zcela zřejmé, že takový předpoklad naplnit nelze. Tudíž nelze dosáhnout ani existence nulové úrokové míry. Proudhon i Bastiat si úlohu vzácnosti uvědomovali, ale Bastiat na rozdíl od Proudhona dokázal přesně popsat vztah mezi vzácností a velikostí úrokové míry.
- 224 Murray Rothbard i Jesús Huerta de Soto se chybně domnívali, že docházelo k porušování právních principů ze strany bank, které měly dostatečný vliv na rozhodování soudů a mohly si tak dovolit nakládat s uschovanými věcmi svých klientů ve větším rozsahu, než bylo umožněno na základě práva. Problémem ovšem je, že si oba neuvědomovali, že při přejímání kontraktů z římského práva do common law došlo k jejich redefinici i přesto, že jejich názvy zůstaly stejné (např. *depositum*, *mutuum*, *mandatum* a *commodatum*). Reálně tak docházelo k uzavření jiných kontraktů, než se Rothbard a Huerta de Soto domnívali.
- 225 Je zcela zřejmé, že tvorba úspor je pro vznik kapitálu naprosto zásadní.

Poznámky

Peníze jsou ve své podstatě také formou kapitálu a znemožnění držby úspor kvůli cirkulaci kapitálu podkopává jeho tvorbu. Proudhon naprosto chybně předpokládal, že odstranění úroku povede k tvorbě úspor, což je ovšem v rozporu s jeho vizí cirkulace a poukazuje opět na další nekonzistenci jeho teorie.

- 226 Navíc se Proudhon domníval, že objevil zcela nový systém, a že všechny jeho myšlenky jsou originální. Bastiat se po celou dobu debaty snažil upozorňovat na to, že tomu tak skutečně není, a že Proudhon není tím, kdo objevil myšlenku socialismu.
- 227 Smith, 2005, s. xv.
- 228 Trockij: *Zražená revoluce*, 1995.
- 229 Viz Boettke: *Robustní politická ekonomie pro 21. století*, 2011, 1 – 14.

